

Angis-slibinas, užtvenkęs tėkmę. Mitinis vaizdinys ir jo šakos

DAINIUS RAZAUSKAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

dainius.razauskas@lnkc.lt

Pastaraisiais metais autorius yra paskelbęs eilę darbų, įvairiais atžvilgiais nagrinėjančių priešpriešą bei santykį mitiniame pasaulėvaizdyje tarp sąstingio, sustabarėjimo, užkietėjimo ir, antra vertus, suminkštėjimo, tirpimo, pasiliejo, laisvos tėkmės. Šios plačios temos atskiras atvejis – mitiniai vaizdiniai apie (dideliu) akmeniu, uola užverstą versmę, tėkmę, užtvenktą upę ir, antra vertus, apie nuverstą, perskeltą, sudaužytą uolą bei iš (po) jos pasiliejusią versmę. Pagrindinis mitinis personažas, stabdantis tėkmę bei tvenkiantis vandenį, yra velnias (ir jo atitikmenys kitose tradicijose), o pagrindinis mitinis personažas, skaldantis uolas, griauantis užtvankas bei paleidžiantis lietus srautus, – Perkūnas (ir jo atitikmenys). Tačiau mitiniai siužetai tradicijose neretai įvairiai koduojami, ir atitinkamų mitinių personažų vaidmenį atlieka įvairios kitos gyvos ar mitinės būtybės. Paskutiniame iš „Sovijuje“ skelbtų šios serijos straipsnių (Razauskas 2024a) nagrinėta velnio vaidmenį atliekanti varlė-rupūžė, stabdanti tėkmę bei tvenkianti, „išgerianti“ vandenį, taip pat šio mitinio vaizdinio vediniai, įgalinantys paaiškinti kai kuriuos kitus varlės-rupūžės mitologijos dėmenis. Dabartinis straipsnis tiesiogiai jį tęsia, nes esama duomenų apie slibino kilmę iš varlės-rupūžės, ir jam būdingi daugelis tų pačių mitinių motyvų, kuriuose dalyvavo varlė-rupūžė.

Straipsnį sudaro 15 skyrių, pavadintų pagal juose nagrinėjamus mitinius motyvus, nuosekliai pereinant nuo vieno prie kito: 1) Slibino kilmė iš varlės-rupūžės; 2) Angies-slibino nomenklatūra; 3) Angis-slibinas – velnias; 4) Angis-slibinas – iš velnio; 5) Angis-slibinas ir akmuo; 6) Angis-slibinas debesyse; 7) Užmušus angį-slibiną lyja; 8) Angis-slibinas tvenkia vandenį; 9) Angis-slibinas ir vanduo; 10) Žaltys žinda karvę; 11) Angis-slibinas išžinda moterį; 12) Angis-slibinas išėda širdį; 13) Slibinas ryja vėles; 14) Angis-slibinas – mirtis; 15) Užmušti angį-slibiną. Visi šie mitiniai motyvai nuosekliai ir sklandžiai gali būti paaiškinti tvenkiamos tėkmės vaizdiniu ir susieti su atitinkamu varlės-rupūžės mitologijos motyvu.

Straipsnyje gausiai pasitelkiama įvairių tradicijų lyginamoji (komparatyvinė) medžiaga, įgalinti užpildyti jų tarpusavio spragas ir sklandžiai sugulanti į vientisus vaizdinius, taip eilinį sykį įrodydama lyginamojo (komparatyvinio) metodo privalumus. Žinoma, pirminio medžiagos rūšiavimo pagal prasmę principą nebus klaida pavadinti struktūriniu-semiotiniu metodu, kurį lyginamasis vaisingai papildo. Nelietuviška asmenvardžių rašyba atskiru sąrašu pateikta straipsnio pabaigoje.

Esminiai žodžiai: sustabdytos tėkmės, užtvenkto vandens vaizdiniai mitologijoje; angies-slibino mitinis vaizdinys; lietuvių (baltų) mitologija; lyginamieji tyrimai (komparatyvistika).

1. Slibino kilmė iš varlės-rupūžės

Viename pasakos „Eglė žalčių karalienė“ variante jaunikis atvažiavo į vestuves su žalčiais, su varlėmis, o jam parsivežus nuotaką į savo dvarą, *nebebuvo nei varlių, nei žalčių. Varlės virto pamergėm, žalčiai – bernais.*¹ Taigi varlės su žalčiais sudarė poras. O Ukrainos Polesėje rupūžė laikoma žalčio motina arba kaip tik žmona, su kuria jis poruojasi².

Kitas gyvatėms bei žalčiams artimas, suvis mitinis roplys, su kuriuo varlė-rupūžė yra vienos prigimties, – tai slibinas. Šiaip jau slibinas, pagal savo paplitusį įvaizdį, – savaimė kone didžiulė varlė ar rupūžė, tik (dažnai) su sparnais ir ilgesne uodega (bet štai vienoje gudų sakmėje varlės pradžioje irgi turėjo sparnus – Polesėje 1982 m. užrašytas toks puolusių angelų įvaizdis: *Гаснодь Бог асердиуся на ангелой сваих, абрезаў им крылля и ани легушками надають* „Viešpats Dievas užširdo ant angelų savo, nupjaustė jiems sparnus, ir jie krenta kaip varlės“, arba „varlių pavidalais“³).

Apreiškime Jonui (Apr 16.13–14) varlių pavidalo piktosios dvasios atsiranda iš slibino: „Tada aš pamačiau iš s l i b i n o nasrų, iš žvėries snukio ir iš melagingo pranašo burnos išeinant tris netyrąsias dvasias tarytum v a r l e s.“

Betgi dažniau ne varlė randasi iš slibino, o atvirkščiai – slibinas iš varlės. Ormožo apylinkių slovėnų manyta, kad jeigu v a r l ė įropoja į urvą, iš kurio nebegali išsigauti laukan, jai užauga sparnai, nagai bei uodega, ir ji pavirstanti s l i b i n u⁴. Lenkijoje

daug kur tikėta, kad jeigu r u p ū ž ė septynerius metus nemato saulės arba negirdi žmogaus balso, arba varpų skambėjimo, tai ji pavirstanti septyngalviu s l i b i n u⁵. O tarp pietų slavų buvo paplitęs tikėjimas, kad, gyvatę palaikius virš ugnies, ji išleidžianti kojeles, tokias pačias kaip varlės⁶, tuo patvirtindama savo varlišką prigimtį.

Vienoje lietuvių pasakoje v a r l ė pavirto s l i b i n u, kurį paskui nudobė šv. Jurgis:

*Kitą kartą viens karalius kur ten radęs labai gražią v a r l a l q. Parsinešęs namo ir įlaidęs į sklainyčių – ta tuoj pilna priaugus tos varliukės. Paskui įlaidęs į bliūdą – ir tas tuoj pilns priaugęs. Daugiau įlaidę į šulnį – ir tas priaugęs tos vienos varliukės. Iš šulnio išgreibę, įlaidę į koželką [kūdrą] – ir koželka priaugus. Paskui iš tos koželkos nukeldinę į prūdą [tvenkinį] – ir tas prūdas pilns priaugęs. Tai tas buvęs s m a k s, katrą šventis Jurgis nudūręs.*⁷

Kitoje pasakoje, pavadintoje „Karalaitė ir varlė“, karalaitė tėsčius v a r l ė į sieną, ši pavirto s l i b i n u, kuris nusinešė karalaitę į savo valdas⁸.

Donatas Sauka yra apibendrinęs: „Pasakiškasis s l i b i n a s yra universalus žmogaus vaizduotės kūrinys, visuose pasaulio kraštuose, pareinamai nuo geografinių sąlygų ir kultūrinių tradicijų, jis sutinkamas skirtingu pavidalu: kaip modifikuota g y v a t ė, driežas, žuvis, kiaukutinis gyvis,

1 DvSP: 53–55, Nr. 10.

2 Гуря 1997: 274, 300, 380.

3 ВЭС: 131; НБ: 61, Nr. 108.

4 TSF: 42, Nr. 28.

5 Агапкина 1999: 246; Гуря 1997: 276, 299, 380.

6 Гуря 1997: 305.

7 SIŠLSA: 81, Nr. 134.

8 SP I: 439–442, Nr. 77.

r u p ū ž ė⁹ ir t. t.

2. Angies-slibino nomenklatūra

Gyvatė, žaltys ir slibinas – skirtingi padarai (pastarasis suvis mitinis), tačiau liaudies požiūriu, juolab mitologijoje, jie kai kuriais atžvilgiais sutampa (kaip kad varlė su rupūže). O kitose tradicijose neretai net vadinami tuo pačiu ar tos pačios šaknies žodžiu.

Artimiausias pavyzdys – slavų moteriškosios giminės **zmbja* 'gyvatė' (ru. *змея*, ukr. *змія*, bulg. *змия*, lužitėnų *zmija* bei kt.) ir vyriškosios giminės **zmbjъ* 'slibinas' (ru. *змеѣ*, ukr. *змії*, bulg. *змеѣ*, lužitėnų aukštaičių *zmij* bei kt.)¹⁰. Kaip kad varlė-rupūžė, taip slavų mitologijoje gyvatė tam tikromis aplinkybėmis virsta slibinu¹¹. „Abu šie personažai labai glaudžiai tarpusavyje susiję. Juos jungia ne tik giminiški pavadinimai, bet ir giminiški mitiniai vaizdiniai. Slibino simbolika didžiule dalimi išauga iš gyvatės simbolikos. Viena vertus, slibinas gali būti suprantamas kartais tiesiog kaip gyvatė arba didelė gyvatė, arba vyriškoji gyvatės atmaina, kartais kaip paprasta gyvatė, kuriai išaugę sparnai. Kita vertus, pačiai gyvatei, kaip gyvūnui, priskiriama ištisa aibė demoniškų savybių, priklausančių slibino vaizdiniui.“¹² Neretai slavų slibinas atsiranda iš gyvatės ar žalčio, kuriam užaugo ne tik sparnai, bet ir papildomos galvos (viso septynios, devynios), taip pat kojos, arba slibinui prilygsta mitinis gyvačių karalius¹³. O kituose slavų mituose teigiama gyvates

(taip pat driežus) atsiradus ir po pasaulį pasklidus iš herojaus užmušto slibino¹⁴ (vėlgi plg. varles).

Tarptautinis slibino pavadinimas *drakonas* po Europos kalbas pasklido per lotynų kalbą iš senovės graikų žodžio *δράκων*, kuris irgi reiškė tiek slibiną, tiek gyvatę¹⁵. Lotynų kalboje, be prigijusio graikiškojo skolinio, savaime buvo irgi bendras abiejų pavadinimas *serpēns*, iš veiksmazodžio *serpo*, -ere 'šliaužti, rėplioti', taigi pažodžiui tiesiog apibendrintas 'roplys'. (Galimas dalykas, tos pačios šaknies baltų kalbose yra vadinamojo jotvingių žodynėlio *serpine* 'gyvatė'¹⁶.)

Panašiai lietuvių kalbos žodį *slibinas*, pasak Kazimiero Būgos, „galima kildinti iš ide. šaknies *sleib-*, *slib-* 'šliaužti, slinkti': vok. žem. *slīpen* 'schleichen [šliaužti]', sen. isl. *slēipr* 'slidus'¹⁷. Taigi *slibinas* pirmine prasme būtų 'kas šliaužia, šliaužikas', irgi tiesiog šliužas, roplys. Be to, jis turi sinonimų, aiškiai siejančių jį su gyvate.

Antai prie moteriškosios giminės gyvatės pavadinimo *angiš* yra vyriškosios giminės (kaip ir slavų) slibino pavadinimas *aņginas*, pavyzdžiui: *Žiūri – kad atūžia anginas!* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.)¹⁸. Sulig vaizdingu Vaižganto palyginimu, galingas jautis esąs: *Tikras kaimo Herkulasas anginui devyngalviui galvoms raškyti*¹⁹. Kita vertus, trečiosios linksniuotės (-i- kamieno) daiktavardžiai savaime gali būti tiek moteriškosios, tiek vyriškosios giminės, o kai kurie

9 Sauka 1970: 66–67.

10 Boryś 2005: 455; Derksen 2008: 545; ФcЭCПЯ II: 100; ЧРИЭС I: 326.

11 Гуря 1997: 276.

12 Гуря 1997: 278.

13 Гуря 1997: 298–299, 301.

14 Гуря 1997: 282.

15 FrGEW I: 414; ДГРС: 425 ir kt.

16 ZnRS I: 47.

17 BūgaR II: 309; žr. FrLEW: 830; ALEW: 1082 ir kt.; taip pat LKŽ XIII: 7.

18 LKŽ I: 136–137; žr. Balys 1948 II: 65.

19 VaižgantasR III: 199.

per atsekamą lietuvių kalbos istoriją net yra pakeitę giminę (kaip *žvėris*, senuosiuose raštuose buvęs moteriškosios giminės, kaip moteriškosios giminės Vydūno *debesis* ir kt.). Tad ir *angis* galėtų būti suprantamas kaip vyriškosios giminės daiktavardis, žymintis anginą, angių padermės slibiną. Čia dar prišlyja *angys*, irgi vyriškosios giminės, numanomas pagal daugiskaitos naudininką *angiams* mitinėje sakmėje apie „angių karalių“ iš Mažosios Lietuvos (K. Jurkšaičio rinkinio, 1898): *Raitelis, sukirtęs arkliui bizūnu, ir vis ką nors mėtydamas angiams, jojo ir jojo*²⁰.

O mitinis gyvačių karalius (kaip ir slavų) kartais kaip tik yra slibinas. Pavyzdžiui, sakmėje apie gyvačių kerėtoją, 1994 m. užrašytoje Molėtų apylinkėse (pažymėtina, kad ir pačias *gyvates* pateikėjas laiko vyriškosios giminės):

*Tai, sako, iškasė duobę didelę ir sušaukė visus gyvates. Sušaukė, stovėdamas prie šitos duobės, ir ėjo [gyvatės] per kojas jam. Ir, sako, paskutinis atėjo su dvylika galvom gyvatė. [...] Nu, tas k a r a l i u s g y v a č i ū. Sako, būna, yra toks kai s l i b i n a s. Baisūs dalykai!*²¹

Slovėnų liaudies požiūriu, panašiai: „Slibinas gali atsirasti iš gyvatės. Gyvatė, sulaukusi šimto metų amžiaus, išleidžia sparnus ir skrenda į miglą.“²² (Visai kaip iš varlės.)

Dar vienas gyvatės pavadinimas²³,

20 Elisonas 1931: 133.

21 Balkutė 2003: 167–168.

22 TSF: 42, Nr. 28.

23 LKŽ V: 841; daugiau pavyzdžių žr. Elisonas 1931: 98, Nr. XXIII; LT IV: 454, Nr. 400; Balys 1938: 179, Nr. 448; Dundulienė 1996: 107; LTs V: 892, Nr. 9270; 895,

kartu galintis reikšti slibiną, yra *kirmėlė*, kaip antai Mažėnuose (Ignalinos r.) 1936 m. užrašytoje pasakoje:

*Dabaja [Žiūri] – skrenda kirmelė su sparnais. Nustvėra mergaitę ir nusineš[ė]. Lika tik viena mergaitė ir ana vė bavijas [žaidžia]. Atskrida vė kirmelė su dviem galvam ir tų nusineš[ė]*²⁴.

O štai Aželiuose (Zarasų r.) 1959 m. užrašytos sakmės ištrauka:

*Kartą praskyriau paparčius ir pamačiau, kad guli susiraičius gyvatė. Kai susiraičius, tai didesnė kaip sietas. Kirmėlė su sparnais. Sparnai didesni kaip vištos, bet tokio sudėjimo, kaip šikšnosparnio.*²⁵

XX a. antroje pusėje Gervėčiuose užrašytuose pasakos „Eglė žalčių karalienė“ (ATU 425) dviujuose variantuose *kirmėlė* pavadinamas Žilvinas (Žulvinas, Žiulvinas)²⁶. Gyvatę, žaltį gali reikšti ir vyriškosios giminės *kirminas* bei *kirmis*²⁷. O pastarasis tiksliai sutampa su sen. indų **kr̥mi* ir nau. persų *kirm*²⁸, kuris persų epe „Šachname“ (eil. 4853–5308) kaip tik virsta slibinu²⁹. Ir senovės indų „Atharvavedoje“

Nr. 9282; VtLU: 169–175, Nr. 163, 168, 176; 211, Nr. 261; 432, Nr. 984; 461–462, Nr. 1079, 1080; 469, Nr. 1098; 494, Nr. 1167; 499, Nr. 1178; Vaižgantas R I: 298; taip pat plg. Balys 1986: 91, Nr. 1447, 1448; VILD: 241 ir kt.

24 SP I: 265, Nr. 41.

25 VILD: 267.

26 GP: 42–45, Nr. 1; 434, Nr. 158.

27 LKŽ V: 844, 845–846; daugiau žr. Balys 1937: 12, Nr. 52–55; Kašarauskis 1937: 145; VILD: 227–228, 264 (žal-tys); LTs V: 892, Nr. 9269; VtLU: 172–176, Nr. 170, 177.

28 FrLEW: 257; MrhKEWA I: 261–262; MrhEWA I: 394; Watkins 1995: 302, 416, 540–542 ir kt.

29 Pak 1998: 352–355.

(II.32.4) apie nugalėtą slibiną pasakoma: *hatō rāja kṛmīnām* „nudobtas karalius kirminų“³⁰. Gyvatės kirminais vadinamos daugelyje kalbų, o slibinas kirminu dar, pavyzdžiui, – anglosaksų epe „Beovulfas“³¹. Slavų žodžiu **gadъ* bei jo vediniais vadinami ne tik ropliai (gyvatės, driežai, varlės-rupūžės), bet ir kirmėlės, o lenkų kartais gyvatės tiesiog kildintos iš kirmelių³².

Galiausiai slibiną gali reikšti *žaltys*, kuris ir šiaip yra ne tik siaurąja prasme ’nenuodingas į gyvatę panašus roplis (Natrix), bet ir plačiąja prasme ’bet koks gyvatėms priklausantis gyvūnas’³³, taigi – *gyvatės* sinonimas. Antai pasakoje: *Kai jie atsigulė naktį, išlindo žaltys su dvylika galvų*³⁴. Kitoje: *Žiūri – išlenda iš jūrių s m a k a s u penkiomis galvomis. Vaizbūno sūnus nukirto, nukirto ž a l č i u i visas galvas ir karalaitę išgelbėjo nuo s m a k o prarijimo*.³⁵ Ištikimas tarnas perspėja jaunuosius, kad *kaip tik suguls naktį, tuoj išlįs iš papečia ž a l t y s ir praris juos abudu*; ir tikrai: *Kaip tik anys sumiga, tuoj išlinda iš papečia s m a k a s ir jau siekia išsižiajįs praryt jaunuosius*³⁶. Dar: *Senuose laikuose vieną sykį atlėkė į kaimą žaltys, išėdė visus žmones antsyk*³⁷. Arba: *Tik staiga subangavo vanduo – ir karalaitė pamatė žaltį su devyniom galvom*³⁸. *Tai kas nugalės tų devyngal-*

*vį, tai, sakysma, atgis visas miestas. Gyvybė atgis ir mum išgelbės nuo to devyngalvio, ž a l č i o, s l i b i n o*³⁹. Su slibiniais gali būti gretinami ar net tapatinami pasakos „Eglė žalčių karalienė“ žalčiai, kaip Salomėjos Nėries poemoje⁴⁰. Lenkijoje plačiai tikėta, kad jeigu *ž a l t y s* (kaip ir rupūžė) septynerius metus nemato saulės arba negirdi žmogaus balso, arba varpų skambėjimo, tai jis pavirstąs septyngalviu *s l i b i n u*⁴¹. Arba kovo 25-ąją „žalčiai lenda į medžius ir klausosi varpų, o išgirdusiam užauga galva, ir kai galvų užauga septynios, *ž a l t y s* pavirsta *s l i b i n u*“⁴².

Dar galima pridurti plačiai pasaulyje, taip pat Lietuvoje žinomą įsitikinimą (kurio nuodugnus nagrinėjimas nuvestų mus pernelyg toli į šalį), esą kai kurios gyvatės turinčios kojas ir tuo iš esmės primenančios driežus ar net sutampančios su driežais. Pavyzdžiui, slavų kai kurios driežų rūšys tiesiog tapatinamos su gyvatėmis, tas pats žodis *задина* apima gyvatę ir driežą⁴³. Šiaip ar taip, „gyvatės su kojomis“ vaizdinys bei sąsaja su driežu juolab suartina ją su slibinu.

Visa tai leidžia nagrinėti apibendrintą, gyvatės ir slibino savybes apimančią mitinį roplį *angi-slibiną*, arba *anginą*, ir atpažinti tarp tų savybių kai kuriuos mums dabar svarbius, stabdomą, tvenkiamą ir vėl paleidžiamą lietis tėkmę menančius vaizdinius. Žinoma, nė neketinant išsamiai aprašyti slibino vaizdinį mitologijoje bei tautosakoje nei juolab „paaiškinti“ jo kilmę: „Slibinas –

30 Žr. Watkins 1995: 302, 521–522, 540.

31 Журавлев 2005: 647–650; Watkins 1995: 415–416, taip pat kituose germanų tekstuose 419, 422, 522–523.

32 Gyra 1997: 274, 299–300.

33 LKŽ XX: 143–144; daugiau pavyzdžių žr. Elisonas 1931: 95, Nr. Ia; VtLU: 472, Nr. 1105; 475, Nr. 1114.

34 BrnP I: 25, Nr. 7.

35 BsLP I: 199, Nr. 90.

36 BsLP I: 382, Nr. 187.

37 BsLP I: 307, Nr. XIII.4; plg. Elisonas 1931: 152 ir t.

38 Elisonas 1931: 156 ir t.; plg. BsLP I: 310–313, Nr. XIII.5.

39 SP I: 405, Nr. 70.

40 Nėris 1984 I: 143–144, 146, 150.

41 Агапкина 1999: 246.

42 Zavjalova 2000: 37; panašiai pietų slavų, kaip jau užsiminta apie gyvates (Gyra 1997: 298).

43 Gyra 1997: 358–359.

labai sudėtingas ir daugialypis reiškiny. Bet kokie bandymai duoti jam vieną paaiškinimą iš anksto pasmerkti nesėkmei.⁴⁴

3. Angis-slibinas – velnias

Ne be reikalo angis-slibinas yra kilęs iš varlės-rupūžės: visi nagrinėtieji mitiniai siužetai bei motyvai su tėkmę tvenkiančia varle-rupūže daugiau mažiau būdingi ir gyvatei, žalčiui ar slibinui. Pradėkime nuo jų sąsajų ir tiesiog tapatumo su velniu.

Norbertas Vėlius yra pažymėjęs:

Jos [gyvatės] chtoniškumas ir glaudus ryšys su velniu neabejotinas. Tikima, kad, *jei, gyvatę užmušęs, nusiųspjausi, velnias ją atgydys*. Ji, kaip ir velnias, bijanti lino (*Jei gyvatė užeis ant linienos – nudvės; Jei gyvatę įdėti lininèn terbon, tai ji kàsti negali, nes per linà nevalia jai to daryti*). Ji bijo ir rugio (*Jei nori, kad gyvatė neįkàstų, eidamas miškan, pasiimk duonos – gyvatės bijo duonos*), šermukšnio (*Gyvatė bijo šermukšnio lazdos*). Gyvatė, kaip velnio padaras, priešinama su Dievo bite (*Bitelė nuo Dievo, o gyvatė nuo velnio*). Ji gretinama su velnio rupūže (*Kad rupūžė ar gyvatė užmuši, tai velns verkia...*). Gyvatė, kaip ir velnias, dažnai minima viename kontekste su kelmu.⁴⁵ Ir t. t.

Ir toliau darsyk pakartotinai:

Lietuvių tautosakos kūriniuose neretai velnias painiojamas su gyvate.

44 Пропп 1998: 358.

45 Vėlius 1987: 113 (cituoiant N. Vėlių čia ir toliau praleidžiamos gausios nuorodos į šaltinius).

Pavyzdžiui, vienuose etiologinės sakinės „Šv. Petro žolynas“ variantuose žmonėms naudingos vaistažolės šaknį nukanda gyvatė, kituose – velnias. Vienuose pasakos „Sunkus kirvis“ (AT[U] 1049) variantuose žmonės ryja gyvatė, žaltys, *zmėjus* [slibinas], kituose – velnias. Viename tos pačios mitologinės sakinės variante moteris pribuvėja vyksta pas žalčio (gyvatės), kitame – pas rupūžės, trečiame – pas velnio žmoną ir už tai gauna dovanų. [...] Vienuose priešodžiuose sakoma: *Gudrus kaip gyvatė; Pikta kaip gyvatė; Šnypščia kaip gyvatė ant kelmo*, kituose *Gudrus kaip velnias; Piktas kaip velnias* ir t. t. [...] Tikėta, kad gyvatė bijo tų pačių daiktų kaip ir velnias. [...] Kaip ir velnias, gyvatė bijanti kryžiaus ženkle, šermukšnio lazdos, tetervino burbuliavimo, šventinto vandens ir ugnies. Greičiausiai gyvatė, kaip ir velnias, yra priešinga Perkūnui. Geriausiai vaistams tinkančios gyvatės, sugautos dar prieš pirmąjį griausmą, kaulėms gydyti irgi geriausiai tinkančios *perkūno neužgriaustos* gyvatės. Vadinasi, griausdamas perkūnas pakenkia gyvačių nuodams, mažina jų stiprumą. Gyvatės įkàstą žmogų gydo perkūno kulkomis. Lietuvių liaudies tikėjimuose gyvatė laikoma velnio padaru, velnias ją globojās. Tikėta, kad, užmušus gyvatę, velnias verkiās, kad užmušus gyvatę ir nusiųspjovus, velnias tomis seilėmis vėl ją atgaivinaš.⁴⁶

Keli N. Vėliaus kà tik užsiminti liaudies tikėjimai: *Jei, gyvatę užmušęs, nusiųspjausi*,

46 Vėlius 1987: 135–137.

velnias ją atgydys (Skapiškis, Kupiškio r.); *Jei, gyvatę užmušęs nusispjausi, tai velnias pasi-gailėjęs atgydys* (Naumiestis, Panevėžio r.)⁴⁷.

Vėliaus manymu, apskritai „velnio vaiz-dinys, koks jis yra lietuvių tautosakoje, tam tikru mastu susiformavo iš archajiškesnio gyvatės vaizdinio, transformuoto ir papil-dyto naujais bruožais“⁴⁸.

Nijolė Laurinkienė dar yra pastebėjusi: „Velnias, kaip ir slibinas, gali turėti kelias galvas: tris, dvi, keturias, šešias, dvylika“⁴⁹. Išties, vienoje iš Antano Baranausko užrašy-tų pasakų būta *nelabojo su šešiom galvom*⁵⁰. O vienoje iš Jono Basanavičiaus surinktų pasakų devynių brolių sesuo *Bevažiudama par didelį girių, sutika devyniagalvį velnią*⁵¹. Kitoje pasakoje herojus prieina prie užra-kintų durų: *Žiūri pra skylatį – didelis velnias devyniagalvis ažrakintas*⁵². Kitoje, žemaičių, pasakoje *vėl ateję valns šešiuoms galvuoms*, o paskui *er atēt velns devyniuoms galvuoms*, o paskui dar herojus *Noeje ten į ton peklą pri tuo trejų galvų velnia* ir t. t.⁵³ Vėl kitoje *Važiuoja velniai per ciltų, po dvi galvas, su dūdam dūduoja*, paskui *važiuoja vė velniai su dūdam, su keturiam galvam*, paskui *vėl važiuoja velniai su šešiam galvam*, o galiau-siai *važiuoja velniai su dvylika galvų*⁵⁴. Kitoje pasakoje herojus nusileido į požemį, žiūri –

gražus kambarys. Karalaitė sėdi ir vel-niui galvų ieškąja. Tadu šitas kap davė

47 Elisonas 1931: 108.

48 Vėlius 1987: 137, papildomai žr. 71, 77, 82, 157; taip pat žr. Laurinkienė 1996: 124.

49 Laurinkienė 1994: 6; žr. 1996: 205.

50 BrnP I: 121.

51 BsLPJ II: 272, Nr. 132.

52 SP I: 154, Nr. Nr. 21.

53 SP I: 173–174, Nr. 24.

54 SP I: 222–223, Nr. 32.

*velniui lazdu i galvų nukirta. Tadu nuo karalaitės žiedų nusmovė i išlaidė vir-šun. Tadu išėja kitan kambarin – kita karalaitė ieškąja v e l n i u i galvų d v i e m g a l v o m. Vienų nukirta, tai vėl užsišoka mušti kitan, kap davė i vė nukirta. Abi nukirta. Tadu i vė, šitas karalaitės žiedų nusmovė na pirštų i vėl ištraukia [ant] žemės. Tadu inaina trecian kambarin, v e l n i a s t r i m g a l v o m sėdi, ieškąja karalaitė galvų. Tadu šitam velniui galvas nukirta lazdu visas tris, nusmovė nuo karalaitės piršta žiedų ė viršum žemės ištraukia.*⁵⁵

Be to, šio tipo (ATU 301) pasakose vel-nio vietoje paprastai būna kaip tik slibinas. Ir dar herojus

*kai pradėja skust v e l n i u i barzdų, apipjaustė visą ką. „Ojoj, – velnias, – o kaip, – saka, – visuomet taip barzdų sku-ti?“ Išbrukė velnių jau supjaustįs. Ineina kitas, dar su d v i e m g a l v o m, ir ga-liausiai: Trečias kaip inėja, egi su t r i m g a l v o m v e l n i a s. Ir šitų tiek pat apipjaustė apipjaustė, ir gatava.*⁵⁶

Todėl nestebina, kad slibinas kitąsyk – tai tas pats velnias. Aisėnuose (Klaipėdos r.) 1962 m. užrašytoje pasakoje *atplauk smaks so dvyleka galvų*, o paskui pasakos herojus *ton velnią parvede nomei in sava karalystę. Aštuonias galvas nokerta, devintą bapaleka*⁵⁷.

A. Baranausko užrašytoje pasakoje *Iš po akmens iššoko v e l n i a s, pasivertė į ž a l -*

55 SP I: 293, Nr. 48.

56 SP I: 541, Nr. 96.

57 SP I: 176, 177, Nr. 24.

*t į ir apsirietė artojai ant kaklo*⁵⁸. Jono Balio duomenimis, velnias būdingai pasiverčiaš žalčiu⁵⁹. Zenonas Slaviūnas patikslina: „Žmonės žalčius taip pat skirsto į gerus ir blogus. Gerais vadina tuos, kurie gyvena namuose, blogais – kurie miškuose (Kėdainiai, Dotnuva). Blogieji žalčiai – juodos, gerieji – tamsiai žalios spalvos (Dotnuva). Žemaitijoje tikima, jog žaltys – velnias.“⁶⁰

Tarp žemaičių keiksmų esama ir tokio: *Žemės ž a l t y, ž a l i a s i s v e l n e t u!*⁶¹

Bet ir Pelesoje 1964 m. užrašytoje sakmėje prie moterų pristojęs *v e l n i a s*, apšlaksčius jį šventintu vandeniu, *apsivertė ž a l č i u*. *Tos moteres vėl vandeniu kliūst ant jo. Kap šoks tas žaltys, o kaminan kad davė, tai net kaminų ištraukė su liuktais ir nunešė.*⁶²

Viename iš pasakos „Eglė žalčių karalienė“ variantų merginai, *ž a l č i o* parsigabentai į savo povandeninį dvarą, tarnaitė sako: *Tas tava vyras yra velnis*⁶³.

Marija Gimbutienė 1970 m. rašė: „Velnias pasirodo pasivertęs ugnine gyvate su karūna“; „Velinas [...] iki mūsų dienų geriausiai išsilaikė gyvatės ar žalčio pavidale“; „Pavirtęs baisia gyvate su raudona galva ir karūna, Velinas grasina ir baudžia žemės pasaulį“⁶⁴. O Ritai Balkutei dar XXI a. Dubingių apylinkėse moteris papasakojo, kaip jos vyras ežere gaudęs vėžius, ir *išplaukia tokia g y v a t e: galva raudona, tokia su karūna tokia, a galva tokia apskrita,*

*didele, o paskui galų gale pridūrė: Gal ten v e l n i u k a s b u v o išlindęs.*⁶⁵

Latvių devyngalvis velnias žinomas nuo XVII a.⁶⁶, o trigalvis nuo to paties amžiaus – ir estams⁶⁷. Pasak jėzuitų ganytojiško darbo ataskaitų, „eretikų“ liuteronų kerėtojai 1612 m. Rygoje buvo susitikę su savo valdovu velniu:

Illorum barathri principem vestitum fuisse habitu Germanico holosericeo nigro ac sedisse non procul ab altari quondam summo in cathedra eminenti novem capitibus distinctis insignem ac in quovis capite gestasse pileum holosericeum nigrum.

Jų požemio karalystės kunigaikštis buvo apsirengęs vokišku juodo šilko apdaru ir sėdėjo netoli nuo kitados didžiojo altoriaus, aukštame soste; jis išsiskyrė *d e v y n i o - m i s* atskiomis *g a l v o m i s*, ir ant kiekvienos galvos turėjo juodo šilko kepurę.⁶⁸

Latvių pasakų slibinas (*pūķis*) „gali būti iš Velnio giminės arba jam tarnauti. Slibino požymių turi ir Velnias ar jo močia“⁶⁹. O daugiagalvis velnias kartais tiesiog atlieka slibino vaidmenį, kaip štai pasakoje: „Tą patį akies mirksnį iš upės išlenda trigalvis velnias ir jau čiups karalaite. Uzi! – sušuko savo žvėrimis antrasis brolis. Kaipmat žvėrys iš visų pusių apipuolė velnią. Tas nė apsidairyti nespėjo, antrasis brolis šmakšt jam kardu ir nukirto vieną galvą, šmakšt – antrą, šmakšt – trečią.“ Paskui vėl: „Tuo pat mirksniu išlenda iš upės

58 BrnP II: 135, Nr. 51.

59 Balyš 1998: 37, Nr. 82.

60 Slaviūnas 1997: 324; LM III: 35; Slaviūnas 2007: 306; kartoja Dundulienė 1996: 94.

61 Jasiūnaitė 2007: 268.

62 LKL II: 278–279, Nr. 175.

63 BsLP II: 123–124, Nr. III.26.

64 Gimbutienė 1970: 141, 142, 143.

65 Balkutė 2003: 167.

66 StrBV: 506–507.

67 Johanson 2009: 160–161.

68 BRMŠR: 152, 154.

69 ME II: 164.

šešiagalvis velnias ir jau čiups karalaitę. Uzi! – sušuko antrasis brolis savo žvėrimis. Žvėrys kaipmat velnią iš visų pusių apipuolė. Tasai nė apsidairyti nespėjo, antrasis brolis tik šmakšt šmakšt ir nukapojo visas galvas.“ Paskui ir vėl: „Tą pačią akimirką iš upės išlenda devyngalvis velnias ir jau čiups karalaitę. Uzi! – sušuko antrasis brolis savo žvėrimis. Ir kaipmat žvėrys velnią iš visų pusių apipuolė, tasai nespėjo nė apsidairyti, antrasis brolis tik šmakšt šmakšt ir nukapojo velniui visas galvas.“⁷⁰

Kitoje latvių pasakoje „malūne šeimininkavo pats devyngalvis velnias“, ir buvo ten „padėjėjas, toks vidutiniškas velnias su trim galvom“; o dar kitoje pasakoje „iš olos išbėgo dvylikagalvis velnias, ugnimi čiaudėdamas“⁷¹.

Savo ruožtu gyvatė (*čūska*) – vienas iš latvių velnio pavidalų⁷². Ir mįslė angų užmena per velnią: *Sātans tup krūmā, zelta kronis galvā* „Šėtonas tupi krūme, aukso karūna ant galvos“ = *odze* „angis“⁷³.

Gyvate pasiverčia gudų velnias, antai sakmėje jis (*Дьявилъ*) prisipažįsta: *Я ухитрюся змяёй скинутца* „Aš įsigudrinasiu gyvate pasiversti“⁷⁴.

Kitoje gudų sakmėje valstietis Steponas šienaudamas pamatė atlekiant vėjo sūkurį, sviedė peilį į jį, sūkurys dingo, o jo vietoje ant kupsto gulėjo peiliu persmeigtas žaltys: *Гэта не вужака, – кажа Сцяпан, – а сам ліхі, што хацеў раскідаць сена* „Tai ne žaltys, – sako Steponas, – o pats nelabasis, norėjęs iššvaistyti šieną“⁷⁵.

Vienoje etiologinėje sakmėje (kad ir sukrikščionintoje) velnias pavirsta pirmąja gyvate, iš kurios ir randasi visos gyvatės:

Сус Христос ходзів по зямле с апостоламі. А жиды подложили пот корыто дьявола. «Ну, коли ты Бог, узнай: хто пот корытом?» «А гадыня, скруцившись!» Открыли корыто, а там гад, скруцившись, ляжиць. Апостолы крычаць: Михаил-архангел, руби яго! Той рубанув, на дванатцаць кусков рассек. Ну, уси тыя куски и поповзли.»⁷⁶

Jėzus Kristus vaikščiojo po žemę su apaštalais. O žydai pakišo po gelda v e l n i ą. „Na, jeigu tu Dievas, pažink: kas po gelda?“ „Ogi a n g i s susirangiusi.“ Atvertė geldą, o ten roplys susirangęs guli. Apaštalai šaukia: arkangelai Mykolai, kirkš jį! Tasai kirto, į dvylika gabalų sukapojo. Na, visi tie gabalai ir nušliaužė.

Angino (slibino, gyvatės, žalčio) ir velnio tapatumas taip pat „išplaukia iš vienos sakmės dviejų variantų visiško paralelizmo: *Дык тут на гэтой горе пярун чорта забив* ”Tai čia, ant šito kalno, perkūnas v e l n i ą užmušė” ir *Дык тут пярун забив змея* ”Tai čia perkūnas užmušė a n g i n ą“⁷⁷. V. Ivanovo ir V. Toporovo nuomone, apskritai tokio pobūdžio siužetuose „velnias arba velniai veikiausiai yra

70 LaPDŽ: 112–114.

71 LaPDŽ: 208, 302.

72 StrBV: 512.

73 AnLTM: 200, Nr. 2156.

74 Laurinkienė 1996: 164.

75 ЛІП: 150–151, Nr. 166.

76 Романов 1891: 160, Nr. 11; НБ: 163, Nr. 342; rusų vardu nusavintą ir savaip perpasakotą žr. Левкиевская 2002: 127.

77 Иванов, Топоров 1974: 76; pavyzdžiai iš Романов 1891: 158, Nr. 6, 7.

pakeitę tipologiškai archajiškesnį anginą (slibiną)⁷⁸.

Ukrainiečių sakmėje-padaime s l i - b i n a s (*змій*) apgulė Kijevą ir pareikalavo sau jo kunigaikščio dukters, bet galiausiai herojus Kirilas Odminys (*Кирило Кожум'яка*) *убив чортяку, і визволив князівну* „užmušė v e l n i ū k š t i j ir išlaisvino kunigaikštį“⁷⁹.

Rusų pasakos herojui velnias (*черт*) duoda užduotį:

«Прилетает сюда по вечерам трехглавый змей и моих голубей поедает, так ты его так проучи, чтоб вперед не показывался!» Говорит молодцу мудрая жена: *«Тот змей – сам нечистый будет!»* – и научила его, как надо со змеем расправу чинить.⁸⁰

„Atskrenda čionai vakarais trigalvis slibinas ir mano balandžius suryja, tai tu jį taip pamokyk, kad daugiau nesirodytų!“ Sako šaunuoliui išmintingoji žmona: „Tasai s l i b i n a s – p a t s n e l a b a s i s b u s!“ Ir patarė jam, kaip su slibinu susidoroti.

Patekęs nemažai įvairiausių duomenų, V. Toporovas daro išvadą, jog ir senasis slavų velnias Velesas-Volosas esmiškai buvo slibinas⁸¹. Tą pačią išvadą senųjų metraščių pagrindu yra padaręs Dmitrijus Mačinskis⁸².

78 Иванов, Топоров 1974: 75; velnio ir slibino sukeičiamumo, tapatumo įvairiais atvejais gudų tradicijoje pavyzdžių dar žr. Иванов, Топоров 1970: 327–328.

79 ЛтП: 167–168.

80 АфНПС II: 210, Nr. 226.

81 Топоров 1998: 81–82 (žr. 83–84).

82 Мачинский 1981: 127; klausimo santrauką žr. Левкиевская 2002: 28.

Čekų velnias (*črt, veles*) ir slibinas (*zmek*) nuo XV a. liudijami kaip sinonimai⁸³. Gyvatė, angis velnią, Šėtoną reiškė lenkams; tarp įvairių bulgarų gyvatės pavadinimų irgi yra „velnias“⁸⁴.

Slibinui prilygsta bene pirmoji, seniausioji pasaulyje Piktoji Dvasia – senovės iranėnų velnias Ahrimanas. Antai „Didžiajame Bundahišne“ (41.10–42.6) apie jo puolimą sakoma: „Kaip slibinas jis metėsi pirmyn“⁸⁵; arba: „Piktoji Dvasia užpuolė slibino pavidalu“⁸⁶.

Pirmasis būsimąjo velnio pasirodymas Biblijoje – irgi angino, „žalčio“ pavidalu (Pr 3), nors velniui jį aiškiai prilygina tik Paulius Antrajame laiške korintiečiams (2 Kor 11,3): „Bet aš bijau, kad kaip žaltys savo gudrumu suvedžiojo Ievą, taip ir jūsų minčių kad nesugadintų ir neatitrauktų nuo tyro atsidavimo Kristui.“ Apreiškimas Jonui (Apr 12, 9) šiuo klausimu jau visai tiesmukas: „Taip buvo išmestas didysis slibinas, senoji gyvatė, vadinamas Velniu ir Šėtonu, kuris suvedžiodavo visą pasaulį.“ (Papildoma dar žr. Apr 12,13–17.) Toliau (Apr 20,2) vėl: „Jis nutvėrė slibiną – senąją gyvatę, kuri yra Velnias ir Šėtonas, – surišo jį tūkstančiui metų ir įmetė į bedugnę“ ir t. t.⁸⁷ Dėl Pradžios knygos žalčio velniškos prigimties neabejojo ir gnostikai katarai⁸⁸. Kartą Biblijoje (Iz 66,24; cituojama Mk 9,48) šis pragaro žaltys pavadintas kirminu.

Nestebina, kad ir hermetizmo pirmapradė Tamsybė įgauna susirangiusios

83 Иванов, Топоров 1973: 15.

84 Гуря 1997: 280, 281 ir 352.

85 Zaehner 2003: 262.

86 Пак 1998: 91.

87 Ж. McKenzie 1995: 790–791.

88 GB: 745.

angies ar angino pavidalą („Poimandras“ 4)⁸⁹.

XVI a. Vakarų Europoje paplitusioje ir viduramžių mitines pažiūras apibendrinusioje „liaudies knygelėje“ apie didįjį Renesanso magą Johaną Faustą velnias (vienas iš velnių) jam pasirodė štai kaip: „Astrerotas pasirodė g y v a t è s pavidalu ir išliaužė stačias, raitydamasis ant uodegos, jis buvo be kojų, o uodega gluodeno spalvos. Pilvas storas, po juo dvi trumpos kojos“ ir t. t.⁹⁰ Be to, toje pačioje knygelėje pragaras yra visokių „s l i b i n ū, k i r m ė l i ū ir parazitų buveinė, atstumtųjų v e l n i ū būstas, dvokiantis vanduo“⁹¹.

Pagaliau ir brolių Grimų pasakose „buvo tas s l i b i n a s ne kas kitas kaip v e l n i a s“⁹².

Su velniu slibiną suartina ir tai, kad jį trenkia Perkūnas. Tai jau yra pažymėjusi Nijolė Laurinkienė, kalbėdama apie pasaką „Slibino nugalėtojas“ (ATU 300): „Gilinantis į pasakų variantus, pastebėta, kad kai kuriuose iš jų figūruoja audrės, griaustinio motyvas. Kaip tik šis motyvas padėjo atpažinti pasakose glūdintį tam tikro mito klodą. Jose vaizduojama herojaus kova su slibinu, vykstanti perkūnijos metu, primena griaustinio dievo Perkūno kovą su velniu“, be to, „pasakų smaką su sakmių Perkūno priešininku velniu sieja analogiška lokalizacija bei panaši jų, kaip požemio būtybių, prigimtis.“⁹³

Kaip iš dalies jau matėme, tas pats su kirminais. Vienoje lietuvių mitinėje sa-

kmėje ragana užkerėjo pjovėjams į laukus nešamą košę, bet tie buvo perspėti: *Tada pjovėjai, dalgiais prilaikydami, išvertė košę iš lauknešio. Žiūri – pusė kruopių, pusė k i r m i n ū. Jei sūnus būtų savo rankomis košę paėmęs, būtų kirminai jį nusmaugę, ir siela būtų v e l n i u i tekusi.*⁹⁴ Kitoje sakmėje kerėtojas vestuvėse degtinės paėmė vienai pamergei pripylė. *Paėmus gerti, ji pamatė, kad tokios k i r m ė l a i t ė s kruta. Ji negėrė. [...] Paskui kitai pamergei pabūrė – ir ta gėrė. Ir ėmė pilvę šnekėt v e l n i a s.*⁹⁵ Panašiai rusų sakmėje viena moteris prisipažino: *В квасу дали, родимый, так и услышала, как по животу пошло что-то* „Su gira uždavė, brangusis, taip ir išgirdau, kaip po pilvą ėmė vaikščioti kažkas“; o po jos mirties dukra papasakojo:

*Как стала матушка кончатся, раздуло живот незнамо как, глаза выкатились – стали большие, большие. Поднялась у ней рвота черная, черная, и выблевала она червяка черного, лохматого, с четверть длины и в палец толщины. Не успели мы опомниться, а он уполз под печку, и матушка кончилась. Это бес-то и сидел в ней и мучил ее, а там вышел червяком.*⁹⁶

Kai ėmė motulė merdėti, išpūtė pilvą nežinau kaip, akys išvirto, pasidarė didžiulės didžiulės. Pradėjo ji vemti juodai juodai ir išvėmė kirminą juodą, gauruotą, ketvirčio ilgumo ir piršto storumo. Nespėjome atsipeikėti, o jis nušliaužė po krosnimi, ir

89 Jonas 2001: 148; GB: 503; IT: 14; plg. Uždavinsys 2005: 165.

90 Faustas 2006: 90.

91 Faustas 2006: 74.

92 Grimai VNP III: 194, Nr. 125.

93 Laurinkienė 1994: 6, 7; kiek plačiau žr. Laurinkienė 1996: 203–204, 205.

94 VILD: 226–228.

95 VILD: 241.

96 Померанцева 1975: 139.

motulė baigėsi. Tatai *v e l n i a s* tupėjo joje ir kamavo ją, o tada išėjo kaip *k i r m i n a s*.

Senojo Testamento Izaijo pranašystė baigiasi paties Jahvės žodžiais apie nugalėtus jo priešus (Iz 66, 24): „Kiekvieną jaunatį ir kas šabą visa žmonija ateis manęs pagarbinti, – sako Viešpats. – Jie išeis pasižiūrėti lavonų tų, kurie kėlė maištą prieš mane, – juos griaužiantis *k i r m i n a s* nemirs, jų ugnis niekad nebus užgesinta, bjaurastis jie bus visai žmonijai.“ O Naujojo Testamento Morkaus Evangelijoje (Mk 9, 47–48) tai suprantama kaip pragaro užuomina: „...verčiau tau vienaakiui įeiti į Dievo karalystę, negu su abiem akim būti įmestam į pragarą, kur jų *k i r m i n a s* nemiršta ir ugnis negęsta.“

4. Angis-slibinas – iš velnio

Kad jau anginas (slibinas, gyvatė, žaltys) gali būti velnias, tai nestebina, kad iš velnio jis ir kilęs. Kalbant apie varlę-rupūžę, jau minėta plačiai žinoma etiologinė saktmė (apie gandro kilmę, LPK 3131), kuri prasideda:

*Kai ponas Dievas sutvėrė pasaulį ir žmogų, v e l n i a s, kad pakenktų Dievui ir žmogui, ėmė irgi tverti visokius kenksmingus ir bjaurius sutvėrimus: g y v a t e s, v a r l e s ir kitus d r i e ž u s, u o d u s, v a r m u s ir kitus kenksmingus vabalus.*⁹⁷

Todėl teisi M. Gimbutienė, sakydama: „*V e l n i a s* yra *g y v a č i ū*, rupūžių ir juodų paukščių sutvėrėjas.“⁹⁸

97 MT I: 52, Nr. 6.

98 Gimbutienė 1970: 139.

Tai prisimenama ir užkalbėjimuose nuo gyvatės: *Tavo grožis iš kimsių, gėluonis – velnio*; juolab: *Užgemant v e l n i a s t a v i s u t v ė r ė*⁹⁹. Ir kai kuriuose liaudies medicinos patarimuose: *Jei gyvatė įkando, reikia nuryti bitelę: bitelė nuo Dievo, o g y v a t ė nuo v e l n i o*¹⁰⁰.

Taip pat Latvijoje, pasak Ritos Dryzulės: „Velnias ne tik pasiverčia gyvate, bet ir jai duoda gyvybę“¹⁰¹. Latviai turi iškalbingų sakmių apie velnišką gyvatės kilmę:

*Dievs ar Velnu spēkodamies rāvuši valgu. Valgs pārtrūcis. Dievs savu galu iemetis ezerā un tad radušie zuši. Velns savu galu iemetis purvā, un no tā radušās čūskas.*¹⁰²

Dievas su velniu galynėdamiesi traukė virvę (valgą). Virvė pertrūko. Dievas savo galą įmetė ežeran, ir tada atsirado ungueriai. *V e l n i a s* savo galą įmetė pelkėn, ir iš jo atsirado *g y v a t ė s*.

Dar aiškiau:

*Dievs tomēr savu pinekla galu iemetis upē, kas palicis par zuti. Bet Velns savu pusi nometis uz sausuma un no tās izcēlusies čūska.*¹⁰³

Dievas gi savo pančio galą įmetė upėn, ir tas virto ungueriu. O *V e l n i a s* savo

99 VtLU: 224, Nr. 298; 475, Nr. 1114; Elisonas 1931: 101, Nr. XXXVII.

100 Elisonas 1931: 118.

101 Drizule 1988: 87.

102 ŠmLPT XIII: 172, Nr. I.12.6.

103 Šmitas 2004: 189; ŠmLPT XIII: 172, Nr. I.12.4, dar žr. Nr.I.12.5, 7.

pusę numetė ant sausumos, ir iš jos atsirado
g y v a t ė.

Arba velnias prašė Dievo duoti jam
žemės, bent tiek, kad turėtų kur savo lazda
įsmeigti, ir Dievas davė:

*Velns iespiedis ar savo rungu zemē
dziļu caurumu, no kura sākušas līst ārā
čūskas. Tā Velns uzlaidis Dieva zemei
čūskas.*¹⁰⁴

Velnias įspaudė su savo lazda žemėje
giliai skylę, iš kurios pradėjo lįsti laukan
gyvatės. Taip v e l n i a s užleido Dievo
žemę g y v a t ė m i s.

Rusų kosmogoninėje sakmėje Dievas
pasiuntė velnią (*дьявол*) į pirmąją bedu-
gnę atnešti žemės, o tasai dalį jos nuslėpė
burnoje. Patyręs tai Dievas tarė:

*«... что у тебя во рту, из того пусть
образуются змеи». И поползли змеи
у него изо рта.*¹⁰⁵

„...kas tavo burnoje, iš to tegu pasidaro
gyvatės.“ Ir ėmė šliaužti gyvatės jam iš
burnos.

Kitoje sakmėje trumpai drūtai pasako-
ma: *Змея есть тоже творение дьявола*
„Gyvate – irgi velnio sutvėrimas“; kitoje –
dar trumpiau: *Сотона сотворил змей*
„Šėtonas sutvėrė gyvates“; o kitąsyk gyvatės
atsiranda iš pačių velnių – Dievo išvaryti
iš rojaus patys velniai virsta gyvatėmis¹⁰⁶.

104 ŠmLPT XIII: 172–173, Nr. I.12.8.

105 РЭСЛ: 41, Nr. 17.

106 РЭСЛ: 144, Nr. 190; 232, Nr. 365; 378, Nr. 187.

Visai taip pat, kaip kad jie kitu atveju virto
akmenimis¹⁰⁷.

Panašiai manyta ukrainiečių, pietų sla-
vų; velniui slavų priskiriamas ir driežas¹⁰⁸.

Kalbant apie varlę-rupūžę, jau buvo
užsimintas senovės iranėnų „Didžiojo
Bundahišno“ (42.14.–43.8) sakinytis apie
Ahrimaną, esą „jis žemėn paleido roplius –
ir jie ėmė poruotis vienas su kitu – roplius
geliančius ir nuodingus: a n g ĩ ir skorpi-
oną, piktuosius d r i e ž ą, vėžlį ir varlę“¹⁰⁹.
Arba Ahrimanas sutvėrė pirmąjį Anginą
(Slibiną), iš kurio žemėje prisidaugino
begalė angių (gyvačių)¹¹⁰. Gyvačių nuodai,
senovės iranėnų požiūriu („Proto dvasios
sprendimai“ I.120), irgi randasi pragare,
velnio valdose¹¹¹.

5. Angis-slibinas ir akmuo

Kaip jau žinome, po akmeniu, prie, ant
akmens – būdinga velnio¹¹², taip pat varlės-
rupūžės vieta¹¹³. Jūratė Šlekonytė paży-
mi, jog „pasakose po a k m e n i u slepiasi
ir kita mitinė būtybė – s l i b i n a s. Galime
suprasti, kad s l i b i n a s po a k m e n i u
turi savo nuolatinę buveinę: *Žvėrys sušoko,
a t v e r t ė a k m e n ĩ, po kuriuo gyvena
s l i b i n a s, ir ėmė jį draskyti*“¹¹⁴.

Merkinėje užrašytos pasakos herojus
su broliais *jodami prijajo tokį d z i d e l ĩ
a k m e n ĩ, kuris atrodė kaip kokis namas.
Žirgas privejys pradėjo akmenį su koju kra-*

107 Razauskas 2023a: 13–15.

108 Гуря 1997: 281, 359.

109 Zaehner 2003: 262; panašiai 3T: 270; žr. Pak 1998: 516.

110 Pak 1998: 112; Авестя 1998: 70, 73, 75.

111 Eliade 1977: 362, Nr. 172.

112 Razauskas 2023a: 18–21.

113 Razauskas 2024a: 26–29, 33–35, 40, 45–46.

114 Šlekonytė 1998: 185.

pštyc. *Tas a k m u o j buvo už r i s t a s ant tos volos, kur s m a k a s parlėkdamas pasislėpdavo. Po tuo akmeniu buvo skylė. Čia jie visi trys sustojo ir pradėjo tą a k m e n ė r i s c,* ir pagaliau *a k m u o buvo a t r i s t a s. Atricinį tų akmenį, jie pamatė dzidelį volų, kuri buvo labai tamsi, ir galų gale herojus, ton olon nusileidęs, slibiną užmušė*¹¹⁵. Be tiesioginės slibino sąsajos su uola (po uola, kuri savaime „kaip namas“, yra jo namai), čia matome ir kitus mums jau pažįstamus motyvus: uolą spiriantį žirgą¹¹⁶ ir uolą buvus užristą bei paskui atristą, nuristą¹¹⁷.

Kita dingstimi ką tik jau minėtas A. Baranausko užrašytos pasakos sakiny: *Iš po a k m e n o išsoko velnias, pasivertė į ž a l t ė ir apsirietė artojui ant kaklo*¹¹⁸.

Sąsają su akmeniu jau yra pastebėjęs N. Vėlius:

G y v a t ė, kaip ir v e l n i a s, mitologijoje siejama su a k m e n i m i s, vandeniui. Tikėta, kad gyvatė nuodus imanti iš akmens, todėl, kartą įgėlusi, skubanti prie akmens vėl pasipildyti savo nuodu atsargas. Jeigu įgeltas žmogus greičiau už gyvatę pribėgsiąs prie akmens, įgėlimas jam nepakenksiąs. Gyvatė savo nuodus renkanti nuo pavėsyje esančio akmens. O kartais manoma, kad gyvatė, įgeldama žmogui arba gyvuliui, netenkanti savo geluonies ir vėl jį atgaunanti iš akmens arba jį gyvatei iš po akmens atnešanti driežlė. Gyvatė savo nuodus atgaunanti ir vandenyje. Jeigu įgeltas

žmogus suskubs prie vandens greičiau už gyvatę, tai gyvatė nebeatgaus savo geluonies ir išdvės. Tikima, kad užmušta gyvatė vandenyje vėl atsigaunanti.¹¹⁹

N. Vėliaus užsiminti pavyzdžiai iš pirmų lūpų: *Įgėlusi g y v a t ė nebegali gelti ligi ji prieina prie kokio a k m e n s ir pasiima tenai nuodu* (Antašava, Kupiškio r.); *Įkirtus g y v a t ė netenka geluonies, jį atneša jai driežlė iš po a k m e n s* (Velžys, Panevėžio r.); *Jei g y v a t ė įkando, tai reikia skubėti pirmam pribėgti prie a k m e n s*. *Jei pirmas pribėga įkąstas žmogus, tai „kirtimas nevodija“ ir žmogus pagyja, o gyvatė pastimpa; priešingu atsitikimu gyvatė palieka sveika, o žmogus serga* (Utena); *Kai g y v a t ė įkerta, tai ji neturi nuodu, kurių prisigeria prieš jį prie a k m e n s* (Antašava); *Kai g y v a t ė įkerta žmogų arba gyvulį, tai ji palieka žaizdoje savo geluonį, kurį vėl atgauna prilėkusi prie a k m e n s* (Sidabravas, Radviliškio r.); *Jei g y v a t ė įgelia lazdą, tai tol žmogaus negali įgelti, kol a k m e n s neprieina* (Naumiestis, Panevėžio r.); *Įkandusi g y v a t ė nebeturi gylgio, kol ji prieina prie a k m e n s* (G. Pt. [?]); *Laimė tiktai, kad geležinė g y v a t ė labai baili ir bereikalingai niekuomet nekerta, o jei kartą įkerta, tai turi prieiti prie a k m e n s ir tiktai po to gali vėl kirsti* (Jūžintai, Rokiškio r.)¹²⁰. *G y v a t ė įkandusi nebeturianti gylgio, kol neprieis prie a k m e n s*¹²¹.

Mums svarbus patikslinimas, pasitaikantis tokio pobūdžio „tikėjimuose“: *Gyvatė kad kam noriant įkert, tai jau ji tada gylgio nebetur, gali ją imti su plikom rankom,*

115 SP I: 259, Nr. 39; žr. Laurinkienė 1996: 207.

116 Razauskas 2023b: 15–19.

117 Razauskas 2023c: 17–22.

118 BrnP II: 135, Nr. 51.

119 Vėlius 1987: 136.

120 Elisonas 1931: 110, 111, 112, 119, 173.

121 BsJK: 134, Nr. V.4.49.

ji nieko nebegal daryti. Bet kad tik ji gaun prieti prė akmenio, tai ji tada tuoj sav gylį ir pasiim. Tai tada tas a k m u o paliekt teip m i n k š t s kai košė.¹²² Arba: Kad prė akmino prieinanti, tai iš akmino sau gylį pasiimanti, ir tas a k m u o toks m i n k š t a s paliekas, kai košė¹²³. Taigi angies gylis, geluonis atitinka akmens tvirtumą, kuris, iš akmens „paimtas“, palieka jį minkštą. Kitaip tariant, gyvatės geluonis – pats jos gyvatiškumas – yra su-tvėrimo prigimties.

Užtat ir kai kuriuose užkalbėjimuose nuo gyvatės jos galią atima akmens iš-tvėrimas į vandenį: *Urvine, negadink žmonių! [...] Tegul tavo galybę atima Maižiešiaus lazda, su kuria iš a k m e n s padarė v a n d e n į* (Kupiškio r.); *Urvine, negadink žmonių! [...] Maižiešiaus lazda iš a k m e n s padarė v a n d e n į – tegul tavo galybę atima* (Rokiškio r.)¹²⁴.

Ryšiai gyvatės ryšį su akmeniu parėžia ir štai toks tradicinis pamokymas: *Nemušk gyvatės akmeniui: a k m u o – g y v a t ė s b r o l i s, neužmuši*¹²⁵.

Paminėtinas šia proga ir ypatus *gyvačių akmuo* 'toks rainas gipsas'¹²⁶, primenantis rumunų užkalbėjimuose minimą gyvatės eufemizmą *Petru pistrių*, pažodžiui 'margasis (raibasis, rainasis) Petras' arba 'margasis (raibasis, rainasis) akmuo'; panašiai žodžiu „akmuo“ kartais keičiamas rumunų *slibinas*¹²⁷.

Kita vertus, lietuvių bendrinis *gyvačių*

akmuo primena Gudijoje esantį tikrinį Gyvatės akmenį (arba Angino, Slibino akmenį – *Змяёў камень*). Apie jį esama sakmės-padaavimo, kuris prasideda taip:

*Паміж Коўткава, паміж Гогалеўкі і ад Віркаў недалёка ёсць пры старадарожжы, на Ігры, Змяёў камень, з вакном і з дзвярамі. Старыкі казалі, што калісь-то даўно ў гэтым камені змей жыў, з адной галавой, у вобліччы чалавеччу.*¹²⁸

Tarp Kautkų, tarp Gogaliaukos ir nuo Virkų netoli, prie senkelio Igrų link, yra Angino akmuo, su langu ir su durimis. Sėniai pasakojo, jog kitados seniai šitame a k m e n y j e a n g i n a s gyveno, su viena galva, žmogaus pavidalo.

Rusų pasakoje (ATU 301):

*Вот пошли змей с Ивашком, дошли до того же камня, и змей приказал камень отворотить с места. Ивашко хватил его, и камень как не бывал – с места слетел; тут оказалась дыра в землю, и близ нее утверждены ремни. Вот змей и говорит: «Ивашко! Садись на ремни; я тебя спущу, и ты там пойдешь и дойдешь до трех царств, а в каждом царстве увидишь по девице».*¹²⁹

Štai nuėjo *slibinas* su Ivaška, priėjo tą patį akmenį, ir *slibinas* liepė

122 BsJK: 269, Nr. X.454.

123 SIŠLP: 60, Nr. 48.

124 VtLU: 1499–500, Nr. 1179, 1180; pirmąjį dar žr. LTs V: 895–896, Nr. 9288.

125 BsJK: 363, Nr. 110.

126 LKŽ I: 84.

127 Свешникова, Цивьян 1973: 235.

128 ЛП: 363, Nr. 610; Романов 1891: 170, Nr. 30.

129 АфНПС I: 228–229, Nr. 128.

a k m e n ė n u v e r s t i iš vietos. Ivaška čiupo jį, ir akmens kaip nebūta – nuo vietos nulėkė; čia pasirodė skylė į žemę ir prie jos pritvirtinti diržai. Štai slibinas ir sako: „Ivaška! Sėskis ant diržų, aš tave nuleisiu, ir tu ten eisi ir prieisi tris karalystes, o kiekvienoje pamatysi po mergelę.“

Kitos rusų pasakos (ATU 560) herojų gyvatė (požemių karaliaus dukra) atvedė prie „didžiulio akmens“ (*огромный камень*) ir tada nuvedė „po tuo akmeniu“ (*под тот камень*), ir toliau „požeminiu praėjimu“ (*подземным ходом*) požemių karalystėn¹³⁰. O kitoje pasakoje šios požemių karalystės karalius – šešiagalvis slibinas¹³¹. Pasak Jelenos Levkijevskajos, rusų „Gyvačių karalius mėgsta kaitintis apsirangęs apie didelį akmenį, po kuriuo yra jo karališkieji rūmai“¹³².

Serbai ir kroatiai gyvatę pavadina eufemizmais *каменица* 'akmenaitė', *окаменица* 'ap-akmenaitė'¹³³. Tatjana Civjan pažymi, jog apskritai Balkanų tradicijose „sąsaja gyvatė–akmuo yra dvipusė: gyvatė užmušama akmeniu, dažnai įkaitintu; gyvatė pavirsta akmeniu. Kirminai prakeikiami tuo pat prakeiksmu kaip akmenys, kurie 'neauga aukštyn ir neturi šaknų'; dar plg.: Dievas perlaužia iš jūros ištrauktą akmenį, o jo viduje, pasirodo, buvęs kirminas“; palyginimui autorė priduria albanų liaudies patarimą: „Pamatęs gyvatę, įsikąsk mažąjį pirštą ir ištark 'akmuo gyvatė.'“¹³⁴

130 АфНРС II: 45–46, Nr. 191.

131 АфНРС II: 251, Nr. 237.

132 Левкиевская 2002: 128.

133 Левкиевская 1993: 98; Гура 1997: 252; СД II: 450.

134 Цивьян 1977: 187, 188, išn. 36.

Slibinus iš dalies primena ir jau minėti „Poetinės Edos“ daugiagalviai milžinai, kurių buveinė – akmenų krūsnys („Giesmė apie Hiumį“, 36-as posmas): „Iš krūvų akmenų, iš rytų pusės, / daugiagalvių kariauna skubėjo su Hiumiu.“¹³⁵

Paminėtinas čia ir Slibino volas (ukr. *Зміїний, Зміїови, Змієви вал*, ru. *Змеиный, Змиев вал*) ties Kijevu – ištisinis pylimas palei Dneprą kartu su akmenų rėvomis bei slenksčiais pačioje upės tėkmėje, siejamas su slaviškuoju velniu Velesu ar Volosu (netgi pačių žodžių lygmeniu: *вал – Волос*)¹³⁶.

Be akmenų, pasak Vladimiro Propo, įprasta ir slibino sąsaja su kalnais¹³⁷. Rusų slibinas turi net atitinkamą vardą: „*Змей-Горыныч* 'Slibinas Kalniškis, ar Kalnietis'. Jis gyvena kalnuose. Ši buveinė netrukdo jam tuo pat metu būti jūrų pabaisa“, ir „vis dėlto skirti dvi slibinų rūšis, kalninį ir vandeninį, negalima. Kartais jis gyvena kalnuose, tačiau herojui prie jo prisiartinus, išlenda iš vandens.“¹³⁸ Slibino volas palei Dneprą šiaip jau – irgi prie vandens.

Ir Lietuvoje, pasak Nijolės Laurinkienės: „Kartais smakas apsisotja prie kalno ar ant kalno.“¹³⁹ Arba po kalnu, kaip Simono Daukanto paminėtas *slykūnas*, dar vienas *slibino* sinonimas: *Pakalnė[j] to kalno gulėjęs baisus slykūnas, arba smakas*¹⁴⁰. Taip pat gyvatė jau užsimintame nelabai aiškiam

135 PE: 145; žr. Razauskas 2023a: 21.

136 Ivanovas, Toporovas 2006: 58; Иванов, Топоров 1974: 173–174; 1976: 110; Топоров 1998: 193; МНМ II: 376; žr. ЛТП: 165–166; Войтович 2005: 191–192; АфНРС I: 328, Nr. 148, ir kt.

137 Пропп 1998: 301.

138 Пропп 1998: 300–301.

139 Laurinkienė 1996: 207.

140 LKŽ XIII: 16; DkR I: 500; LM I: 156.

XX a. pradžios užkalbėjime: *Zmieja zmejinė, p a k a l n ė p a k a l n i e n ė, visoki kirminai pražindinti čia. Užgemant velnias tavi sutvėrė ir t. t.*¹⁴¹

6. Angis-slibinas debesyse

Kadangi debesys – tai dangaus akmenys, uolos bei kalnai¹⁴², nebeturėtų stebinti, kad drauge su akmenimis, uolomis bei kalnais debesyse atsidūrė ir angis-slibinas.

Pranė Dundulienė rašo: „Slibinai ar gyvatės buvo laikomi audringų debesų, krušų, didelių vėtrų sukėlėjais. Neretai s l i b i n a i a r g y v a t ė s buvo tapatinami su juodais grėsmingais d e b e s i m i s“; autorės supratimu: „Pirmykštis žmogus gyvates bei slibinus perkėlė į debesis. Gyvatės ir slibinai drauge su audros debesimis vaizduojami įvairių epochų mene ir mitinėje tautosakoje. Tokio vaizdavimo pėdsakų randame lietuvių, taip pat kitų tautų mene.“¹⁴³

Vienoje pasakoje ponas prakeikė savo dukterį: *Kad tave žaltys prarytų!* Ji užaugo, ištekėjo, susilaukė trijų vaikų ir vis vengė eiti laukan – saugojosi to prakeikimo. Bet štai vieną kartą, vyrui išvykus, drauge su vaikais *Išėjo jie visi keturi į sodą – giedra, gražu. Ale su sykiu tik iškilo toks d e b e s u k s, išsidriekė ž a l t y s ir prarijo tą jų motiną.*¹⁴⁴ Taigi žaltys, pasakoje atstojantis slibiną, pasirodo debesies pavidalu.

Paminėtinas čia ir gudų Polesėje XX a. pradžioje užrašytas pasakojimas:

141 Elisonas 1931: 101, Nr. XXXVII; VtLU: 475, Nr. 1114.

142 Razauskas 2024b: 47–52.

143 Dundulienė 1996: 82, 120.

144 BsLP I: 310–311, Nr. XIII.5; Elisonas 1931: 152–155 ir t.

*Сонейко свеціць, аж слепіць. Азірнуўса я, аж находзіць хмара, цёмная бы смоль. Яна хутко ляціць, так хутко, што я не паспеў азірнуцца, як яна пракаўтнула сонейко, да й разявіла горло, каб пракаўтнуць мяне. Зірнуў я, аж сонейко толькі крыху прасвечвае збоку черава. Я хучэй лёг у траву, а хмара разявіла морду, высалапіла чырвоны язык да да мяне. От узсела яна на мяне да й душыць сваім чэравам, аж мне дышаць няможна. Я крычаць – духі саймае. Ляжу я й не варухнуса, а тут ужэ не адна хмара, а много: як відаць усе тырчаць чорныя голavy, да цялеплюцца чырвоныя языкі, а белыя зубы ляскацяць, бы іх трасца трасе. Спалохаўса я да й папоўз, каб схаватца. Паўзу я, а рукі й ногі так баляць, што нельга й паварухнуцца. А тут у вочы проста й тыкаюць языкі-нікі. Абазліўса я, хапіў косу да як махнуў, дак і сцяў цэлы пук галоў. Не паспеў я замахнуцца, як іх вырасло яшчэ больш, як было. Я махаць, а яны расці, я махаць яшчэ мацней... да й ударыў аб сцёну так, што аж абалонкі зазвінелі, да й прахапіўса. Ды от якія бываюць страхі, які бывае сон.*¹⁴⁵

Saulelė šviečia, net akina. Apsižvalgiau, ogi užaina debesis, juodas kaip smala. Jis greitai lekia, taip greitai, kad nespėjau nė žvilgtelėti, kaip jis prarijo saulelę ir pražiojo gerklę, norėdamas praryti mane. Pažvelgiau, o saulelė tik vos teprasišviečia pro pilvo šoną. Aš kuo greičiau guliau žolėn, o debesis pražiojo snukį, iškišo raudoną liežuvį ir prie manęs. Užgulė jis mane ir dusina savo pilvu, net kvėpuoti

145 Сержпудоўскі 1998: 65–66, Nr. 344.

negaliu. Aš šaukti – kvapą užėmė. Guliu ir nepakrutu, o čia jau ne vienas debesis, o daugybė: kiek akis užmato, visur tik styro juodos galvos, tik siekia raudoni liežuviai, o balti dantys kalena taip, lyg juos drugys krėstų. Išsigandau aš ir nušliaužiau slėptis. Šliaužiu, o rankas ir kojas taip skauda, kad negaliu nė pasisukti. O liežuvių ietys tiesiog akis bado. Supykau, griebiau dalgį ir kaip mostelėjau, taip ir nukirtau visą kuokštą galvų. Nespėjau užsimoti, o jų priaugo dar daugiau nei buvo. Aš mosuoju, o jos auga, aš mosuoju dar smarkiau... tik kaip dėju į sieną, taip, kad net langų stiklai sužvangėjo, ir prabudau. Mat kokie būna baisai, kokių būna sapnų.

Rusų bylinoje „Dobrynia ir slibinas“¹⁴⁶ pastarasis irgi prilyginamas debesiui:

*A не темные ли темени затемнели,
Да не черные-то облаци попадали,
А й летит-то летит поганá змея.*¹⁴⁶

Ar ne tamsiosios tamsybės sutemo,
Ar ne juodieji d e b e s y s nukrito,
Tai lekia skrenda šlykščioji g y v a t ě.

Sulig serbų liaudies pažiūromis, krušos debesyje slypi gyvatė, kuri jį ir valdo, todėl žmonės saugojo lazda, kuria buvo užmušta gyvatė, ir ta lazda grūmojo artėjančiam krušos debesiui¹⁴⁷. Pasak lenkų, bulgarų liaudies, iš itin žemo juodo debesies nutįsę lietaus dryžiai – tai slibino uodega, braukianti per žemę; o ukrainiečiai manė, kad lazdele, kuria buvo išskirti du besipešantys

driežai, lygiai taip pat sėkmingai galima išvaikyti debesis¹⁴⁸.

7. Užmušus angį-slibiną, lyja

Užtat užmušus gyvatę ar nudobus slibiną – lyja (kaip kad užmušus varlę-rupūžę¹⁴⁹). Antai XIX a. antroje pusėje užrašytoje gudų sakmėje:

*А то так с повярсты от Почаевич
дык ёсь бярозки; обсоджан так
кругом ковалочек зямельки
небольшенькйй. Дык тут пярун
забив змея. Ну, дык як тольки забив,
дык як пошов дождж, пошов дождж –
двоя суток узáпор ишов, усё чисто
позатаплювало.*¹⁵⁰

O tai apie pusę varsto nuo Počajevičių [kaimo] yra berželiai, apsodintas taip aplink gabalėlis žemelės nedidukas. Tai čia perkūnas u ž m u š ě a n g i n a . Na, tai kai tik užmušė, tai kad p r a - p l i u p o l y t i, prapliupo lyti – dvi paras be pertraukos l i j o, viską aplink paskandino.

Jau užsimintoje sakmėje-padaavime apie Gyvatės (Angino) akmenį toliau tasai anginas skrido per ežerą, ir tada:

*Так яго пярун и дзёрнув на возяри!
Дрёрнув, а ён ляциць. Ён другий
раз, – дык ён упав на возяри. Али
усхвацився узнова и поляцев. Старик
быв у Бузеръи, дык ён злучився на*

146 РФ: 222.

147 Толстой 2003: 212.

148 Гуря 1997: 290, 360.

149 Razauskas 2024a: 24–26.

150 Романов 1891: 158, Nr. 7; žr. Иванов, Топоров 1970: 327.

гэно дзиво и ўсё гэно видзів. Ну, дык ён пераляцев тэраз возярó, а пярун у трэцій ударив, у лясу уже, соўсим з берагу, с поля, зляцевши. И ўбив яго! И троя суток дождж ишов послі того, покуль яго найшли. [...] Ну, найшли и закопали яго. Так дождж и поцих. Але тэраз сутки опяць ён на вёрси. Так узнова дождж и пошов. И грамоты болиія: пярун уцешаетца, пярэць у яго у няживого, – каб ня 'тжив. Ховали яго гэнык разов с три, ци с чатыре. Дык усё на вёрси. И як выйдзець, так сажнев на кольки и цягнець ўсё у тэй бок, дзе яго хата, усё поцягуець дáляй. Старыки кажуць, што каб погода постояла, дык ён отжив бы. Ну, а Бог милосьливый так давав, што сычас нацягнець хмара, и грамоты, и дожджы дужа пóйдуць, и пяруны палюць у яго. И дужа была вода вяликая: чуць зямлю не оттопило.¹⁵¹

Tai jį Perkūnas ir trenkė virš ežero! Trenkė, o tas skrenda. Jis antrą kartą – tai tas nukrito ant ežero. Bet atsigavo vėl ir skrenda. Senis buvo Buzerjoj, tai jis pastebėjo tą stebuklą ir visa tai matė. Na, tai tas perskrido per ežerą, o Perkūnas trečiąsyk trenkė, miške jau, visai nuo kranto, nuo lauko užskridusį. Ir užmūsų jį! Ir tris paras lį o po to, kol jį surado. [...] Na, surado ir užkasė jį. Tai lietus ir liovėsi. Bet po paros jis ir vėl viršuje. Tai iš naujo ėmė lyti. Ir griausmai dideli: Perkūnas mėgaujasi, trenkia jį negyvą – kad neatgytų. Laido-

jo jį kokius tris kartus ar keturis. Tai vėl viršuje. Ir kai išeina, tai kelis sieksnius ir pasislenka į tą pusę, kur jo namai, vis pasislenka toliau. Sėniai sako, kad jeigu giedras oras pasilaikytų, tai jis atgytų. Na, o Dievas gailestingasis taip davė, kad tuoj pat užsitraukia debesys, ir griausmai, ir lį ja smarkiai, ir perkūnaitranko jį. Ir labai daug vandens buvo, vos žemės nepaskandino.

Dėl to Aleksandras Afanasjevas yra pažymėjęs: „Anot baltarusių tikėjimo, kas nori priešaukti lietu, turi užmušti gyvatę ir pakabinti ją ant beržo; čekai sausros metu pagauna gyvatę ir pakabina ją žemyn galva ant medžio šakos, įsitikinę, kad per kelias dienas būtinai prapliups lietus.“¹⁵² „Esant sausrai, serbai mano, kad kur nors netoliese atsirado gyvatė, kurią tuomet pagauna ir užmuša.“¹⁵³ Vladimiras Dalis minėtą gudų tikėjimą apibendrino rusams: *Если убить змею и повесить на березу, пойдет дождь* „Užmušus gyvatę ir pakabinus ant beržo, prapliups lietus“¹⁵⁴. Panašūs papročiai paplitę pirmiausia Polesėje, bet ne tik, jie žinomi, pavyzdžiui, ir Bulgarijoje¹⁵⁵. Pakabinti ant beržo, kaip ir čekų ant medžio šakos, matyt, pirmiausia reiškia iškelti aukštyn, į dangų, iš kur ir laukiamas lietus.

Prie varlės-rupūžės iš dalies jau minėti atitinkami duomenys iš Ukrainos: *Вбивали вужа і вшали його на осіку* „Užmušdavo žaltį ir pakardavo jį ant epušės“; *Відомий*

151 Романов 1891: 171–172, Nr. 30; ЛіП: 364–365, Nr. 610.

152 Афанасьев 1995 II: 283.

153 Афанасьев 1995 III: 392, išn. prie p. 284.

154 ДальПРН: 764; ДальТС I: 686.

155 Гура 1997: 290.

звичай під час засухи вбивати вужа або жабу і вишати їх на ворота. Вбивали жаб з метою визвати дощ „Žinomas paprotys s a u s r o s metu u ž m u š t i ž a l t i arba rupūžę ir pakarti ant var-
tų. Rupūžes užmušdavo turėdami tikslą
prišaukti lietu“; Під час засухи вбивали
вужа і вишали його на чий-небудь пліт
„S a u s r o s metu u ž m u š d a v o
ž a l t i ir pakardavo jį ant kieno nors
tvoros“¹⁵⁶.

Ir kituose įvairiuose slavų kraštuose
lietui prišaukti rituališkai užmušamas ro-
plys – be varlės-rupūžės, tai gali būti žaltys,
angis, driežas, taip pat kartais vėžys ir kt.¹⁵⁷

Pasak P. Dundulienės: „L i e t a u s
n e b u v i m a s ir viduramžiais buvo aiš-
kinamas kaip piktos g y v a č i ų veiklos
padarinys.“¹⁵⁸

Pažymėtina: pirminė buvo žemėje srovę
užtvenkusi uola, kurią Perkūnas perskėlė ir
vėl paleido lietis srovę, ir tik palyginimo tei-
sėmis ji tapo perkelta į dangų ir sutapatinta
su Perkūno perskeltu debesimi bei paleistu
lietis lietumi¹⁵⁹; lygiai taip pat pirminis yra
žemiškas (netgi požeminis, chtoniškas)
slibinas, žemėje irgi tvenkęs vandenys ir
tik paskui perkeltas į dangų. Pasak Vladi-
miro Propo, „iš žemės vandenų valdytojo
jis tampa dangaus vandenų valdytoju. Jis
įsivaizduojamas kaip debesis, sulaikantis
vandenį – lietų. Slibiną užmušus, praplium-
pa lietus“¹⁶⁰.

Abejonių dėl to nepalieka, podraug
minėtų papročių archajiškumą patvirtinda-

ma, Senovės Egipto mitologija. Čia saulės
dievas Ra, vakare nusileidęs į požemius,
kasnakt plaukė požeminiu Nilu iš vakarų į
rytus, kad rytuose vėl patektų, o pakeliui
susidurdavo ir susikaudavo su kelią jam pa-
stojusiu tamsos slibinu Apopu. Egiptologės
Milicos Matjė žodžiais tariant: „Norėdamas
sutrukdyti Ra toliau plaukti ir jį pražudy-
ti, Apopas iš g e r i a požeminio Nilo
v a n d e n i. Tačiau Ra būtinai nugali savo
priešininką. Visų dievų ir savo grėsmin-
gojo gynėjo angino Mecheno padedamas,
Ra smogia pabaisą ietimis ir peiliais ir,
prakirtęs kiekvieną jo milžiniško [susiran-
giusio] kūno kilpą, priverčia jį i š l e i s t i
visą p r a r y t ą v a n d e n i.“¹⁶¹ „Ypač
pažymėtinas charakteringas būdas, kuriuo
Apopas kovoja su savo sauliškuoju prieš-
ninku, – jis p r a r y j a požeminio Nilo
v a n d e n i. Daugelio tautų tikėjimu, dėl
to, kad pradingsta visokio vandens šaltiniai,
tarp jų lietaus, kaltos yra gyvatės, ir jeigu
ilgam l i a u j a s i l i e t u s, manoma, kad
jį i š g è r è milžiniška g y v a t è.“¹⁶² Savo
ruožtu: „Sauliškojo slibinų nugalėtojo per-
galė paprastai baigiasi tuo, kad i š s i v e r-
ž i a nugalėto s l i b i n o p r a r y t a s
v a n d u o, todėl suprantama, jog su vaizdi-
niais apie v a n d e n i p r a r y j a n č i a s
g y v a t e s yra glaudžiai susiję pasakoji-
mai apie didžiules l i ū t i s ar potvynius,
atsitikusius u ž m u š u s ar mirtinai sužei-
dus g y v a t e ų. Antra vertus, vaizdiniai apie
slibinus, praryjančius ir taip pagrobiančius
vandenį, tarsi sergstinčius jį, susiję su vaiz-
diniais apie slibinus šulinių bei versmių

156 Толстой 2003: 108.

157 Гуря 1997: 384, 360.

158 Dundulienė 1996: 82.

159 Razauskas 2024b: 52.

160 Пропп 1998: 347.

161 Матъе 1996: 180; konkrečių tekstų pavyzdžius žr.
181–182; taip pat žr. MHM I: 96, 424 (pav.), 425;
Lurker 1995: 29; Spence 1998: 118, 131 ir kt.

162 Матъе 1996: 182.

sergėtojus“, užtat „daugelyje sakmių apie slibiną versmių sergėtoją herojus (nesvarbu, žmogus, dievas ar žvėris) užmuša tokį slibiną ir išgauna jo sergėtą vandenį savo genčiai. Antai vakarų Sudane pasakojama apie slibiną, sergėjusį vienintelę apylinkėje versmę ir reikalavusį už vandenį kas savaitę merginos kaip išpirkos. Atvykęs herojus užmuša slibiną ir šitaip išgauna gyvenvietei vandenį. Rembų gentyje žinoma sakmė apie vandenį sergėjusį aštuongalvį slibiną: jį užmuša liūtukas su jautuku. Pateiktų vaizdinių apie slibinus vandenų sergėtojus kontekste ypač įdomi atrodo ola, iš kurios, egiptiečių įsivaizdavimu, prasidedąs Nilas. Šios olos viduje vaizduojamas patsai Nilas dievybės pavidalu, iš dviejų indų liejantis vandenį, o aplinkui olą apsirangęs ją iš visų pusių supa milžiniškas anginas, matyt, Nilo ištakų sergėtojas. Prieš mus neabejotina minėtų sakmių apie slibiną versmių sergėtoją paralelė. Kaip rembų genties aštuongalvis slibinas bei kitų Afrikos sakmių slibinai, taip didysis slibinas Nilo ištakų sergėtojas saugo savo lobį – brangųjį Nilo vandenį.¹⁶³ „Išskirtinė Nilo potvynių reikšmė visam Egipto gyvenimui negalėjo nepalikti atspaudo egiptiečių tautosakoje. Tiek slibinas, praryjantis požeminį Nilą, tiek slibinas žemiškojo Nilo ištakų sergėtojas – abu vienodai giminiški analogiškų Afrikos sakmių slibinams, praryjantiems lietu, požeminių vandenų slibinams ir slibinams žemės ežerų bei versmių sergėtojams.“¹⁶⁴

Atskira tokių plačiai pasaulyje žinomų vaizdinių atšaka yra gyvatė-vaivorykštė, iš vandens telkinių žemėje „ryjanti“ vandenį

163 Матъе 1996: 183–184; čia ir originalaus egiptietiško piešinio reprodukcija.

164 Матъе 1996: 184.

ir perkelianti jį į debesis, iš kurių tasai paslūkui išlyja, tačiau jos nagrinėjimas¹⁶⁵ nuvestų mus pernelyg toli į šalį nuo pagrindinio mums dabar rūpimo klausimo – tekančių vandenų tvenkimo ir išlaisvinimo, taigi *su-tvėrimo* ir *iš-tvėrimo*.

8. Angis-slibinas tvenkia vandenis

Jau išaiškėjo svarbiausia mums dabar angino ypatybė, įtraukusi jį į mūsų dėmesio lauką, – anginas *sustabdo* (sulaiko, užtvenkia, „išgeria“) tekančius vandenis, kurie vėl laisvai *pasielieja* jį užmušus. Kaip ir varlė-rupūžė.

Vaizdinio paplitimo mastą yra nubrėžęs Vladimiras Propas: „Slibinas, arba gyvatė, yra plačiai paplitę Australijoje. Atskirų atvejų aprašymai turi tris jiems visiems bendrus bruožus. Gyvatė yra milžiniško dydžio ir fantastiškos išvaizdos, ji gyvena vandenyje ir gali jį praryti, sulaikyti ir vėl išlieti.“¹⁶⁶

„Antikinėje Graikijoje tokio pobūdžio būtybė buvo Hidra, arba Lernos slibinas. Vaizduojamajame mene tai daugiagalvė gyvatė, kurios galvų skaičius įvairuoja nuo trijų iki devynių. Anot Apolodoro, aštuonios galvos buvo mirtingos, o vidurinioji – nemirtinga. Įsivaizduota, kad išsitiesusi ši gyvatė užtvendavo vandenį.“¹⁶⁷ Be to, ir pačios jos galvos antikoje laikytos vaizduojančios užakusias versmes, tad galvas nukirtus, versmės savaime vėl pasiliejo¹⁶⁸.

Kitą vandens versmę užvaldžiusį ir vandens nedavusį slibiną Senovės Graikijoje

165 Pirmiausia žr. Laurinkienė 2004a: 191–196.

166 Пропп 1998: 335.

167 Пропп 1998: 338.

168 West 2007: 258.

je – beje, įsitaisiusį tarp uolų, uolose, – nudobė Kadmas (Ovidijaus „Metamorfozės“ III.25–94)¹⁶⁹.

Panašios prigimties ir Apolono užmušta angis Pitonė (žinoma slibino Pitono vardu), apie kurią „Himne Apolonui“ (300–302) sakoma: „Ten netoli sruvena šaltinis gražus. Prie šaltinio / Dzeuso sūnus Apolonas lanku galingu pašovė / Baisią baidyklę – labai didžiulę drakonę.“¹⁷⁰

Užmušto vandenį sulaukiusio daugialgalvio slibino ir vėl pasiliejusį versmių vaizdinys minimas Biblijoje, kreipiantis į Viešpatį (Ps 74, 13–15): „Savo galybe tu perkirtai jūrą, sutriuškinai jūros pabaisų galvas. Tu sutraiškei Leviataną, pašėrei jo kūnu tyrų žvėris. Tau paliepus, ėmė trykšti šaltiniai ir srautai.“ Biblijos vertėjas prelatas Antanas Rubšys išnašoje pridūrė: „Šios eilutės turbūt buvo perimtos iš kur kas ankstyvesnės giesmės“ arba net „iš kanaaniečių raštijos“¹⁷¹. Kaip jau matėme ir dar matysime, vaizdinys perdėm archajiškas ir paplitęs, archetipinis, kad būtų reikalas ieškoti kokios nors vienos jo istorinės kilmės.

Akivaizdžiai to paties vaizdinio motyvų kratinį aptinkame Apreiškime Jonui (Apr 12,12–13,1): „Bet vargas žemei ir jūrai, nes pas jus nukrito velnias, kupinas baisaus įniršio, žinodamas mažai beturįs laiko. S l i b i n a s, pamatęs, kad yra nutrenktas žemėn, puolė persekioti moterį, kuri buvo pagimdžiusi berniuką. [...] G y v a t ė i š l i e j o iš savo nasrų paskui moterį lyg u p ė v a n d e n s, kad nuplukdytų ją bangomis. [...] Ir įnirto slibinas prieš moterį,

ir metėsi kautis su kitais jos palikuonimis, kurie laikosi Dievo įsakymų ir Jėzaus liudijimų. O aš stovėjau ant jūros kranto. Ir išvydau iš jūros išnyrant žvėrį, turintį dešimt ragų ir septynias galvas“, ir t. t.

Jėzaus nužengimą į Jordano vandenį krikšto metu Kirilas Jeruzalietis (IV a.) simboliškai aiškino, esą „slibinas Behe-motas tūnojo vandenyje ir savo nasrais rijo Jordano vandenį. O kadangi reikėjo sutraiškyti slibino galvas, Jėzus, nužengęs į vandenį, stipriai jį surišo“¹⁷².

Senovės indų „Rigvedoje“ (IV.17.1) apie žaibasvaidį Indrą, be kita ko, sakoma: *tvám vr̥trám śávasā jaghanvān sr̥jáh s̥indhū(n)r áhinā jagrasānān* „tu Vritrą [savo] galybe nudobei, paleidai upes, angino prarytas“. Vritra čia – to paties angino, ar slibino, prarijusio upes, vardas. Dar lygiai taip pat paskui (X.111.9): *sr̥jáh s̥indhū(n)r áhinā jagrasānā(n)* „Paleidai upes, angio prarytas“. Indros nudobto angies-slibino Vritros, tvenkusio upes, ir vėl paleistų lietus upių motyvas „Rigvedoje“, tiesą sakant, yra toks gausus, esmiškai gausiausias, kad vien jo pavyzdžiai sudarytų atskirą straipsnį, todėl jų deramai proporcingai čia pristatyti net neįmanoma.

Senovės iranėnų slibino pavidalo sausros demonas Apaoša buvo užtvenkęs vandenį, bet galiausiai herojus Tištrija jį nudobė, ir gaivinantis vandenys vėl laisvai pasiliejo¹⁷³.

Panašiai kitose Vidurinės Azijos bei Kaukazo iranėnų ir neiranėnų kilmės tautose: Pšavų pasakoje herojus patenka į miestą, kuriame dėvas (slibino pavidalo

169 Ovidijus 1979: 66–68; žr. VIAMŽ: 166; Грейвс 1999 I: 231, Nr. 58.g ir kt.

170 Homeras 2016: 38; žr. West 2007: 258 ir kt.

171 ŠvR 1998: 895–896.

172 Eliade 1997: 93–94.

173 West 2007: 257.

demonas) laiko užtvenkęs vandenį, reikalaujamas už jį duoklės – mergelių; beludžių pasakos herojė sako: „Šiandien karaliaus eilė atiduoti mane slibinui, kad jis prileistų bent kiek vandens į kanalus, nes miestą kamuoja troškulys“; mongolų pasakoje slibinų karalius teikiasi duoti vandens užmaldytas žmogaus auka; „Nartų“ epe vandens neleidžia pasiekti septyngalvis slibinas, pasivertęs šunimi.¹⁷⁴ Abchazų „Nartų“ epo variante slibinas Agulšapas užtvenkia vandens versmes ir už pasinaudojimą jomis pareikalauja gražios mergelės, bet galų gale herojus Sasrykva jį užmuša; panašiai Adygų „Nartų“ epe slibinas Bliago, užtvenkęs upes, už vandenį reikalavo mergelių, bet galiausiai herojaus Batrazo buvo nudobtas.¹⁷⁵

Kalnų oloje gyvenanti albanų mitinė angis-slibinė Kulšedra užtvenkia vandenį ir taip išdžiovina versmes.¹⁷⁶ Įvairius panašius vandenį užtvenkusio slibino pavyzdžius slavų tradicijose jau yra gretinęs Aleksandras Afanasjevas¹⁷⁷. Antai Bulgarijoje sakoma gyvatę ilgainiui virstant slibinu, kuris, gyvendamas oloje, neleidžia lyti lietui arba tiesiog kalnų oloje sergsti vandenį, arba gyvena pačiame vandens telkinyje, kurio vandens neduoda žmonėms; Ukrainos Užkarpatėje pasakojama apie skraidantį slibiną šarkaną, saugantį vandenį ir neduodantį jo žmonėms; ten pat sausros priežastimi laikoma gyvatė, užvėrusi versmę ir taip suturėjusi lietu, ir pan.¹⁷⁸

Gudų pasakoje: *Дабег змей да ракі да давай рабиць мост. Навырываў з карэнем*

174 Пропп 1998: 338–339.

175 МНМ I: 36, 176.

176 West 2007: 259.

177 Афанасьев 1995 II: 301.

178 Гуря 1997: 289, 290.

дубоў, нацезаў у рэку да ў загаціў воды ата дна аж да верху „Pribėgo s l i b i n a s prie upės ir jau darys tiltą. Pritrovė su šaknimis ažuolų, pritempė upen ir užtvėnkė vandenį nuo dugno ligi pat viršaus“¹⁷⁹.

Lietuvoje šią angies-slibino savybę trumpai yra pažymėjęs N. Vėlius: „Slibinas, kaip ir velnias, kartais sulaiko vandenį“¹⁸⁰. Ne ką plačiau Jūratė Šlekonytė: „Mituose jis pagrobia vandenį, nori praryti saulę ar mėnulį ir už tai yra užmušamas.“¹⁸¹ Jau anksčiau į vieną iš tokių pasakų (ATU 300) yra atkreipęs dėmesį Donatas Sauka: „Arba pasakojama, kad mieste vanduo esąs labai brangus, nes *smakai vandenį apiponavojo*. Nukovus slibiną ir išvadavus karalaite, ir vanduo atsiradęs: *tuojaus apie tą miestą tris ailes vanduo apibėgo! Žmonės su kibirais pradėjo bėgt vandens semti, gyvuliai – rėkdami prie vandens, riksmas visame mieste!*“¹⁸²

Išplėtotas pasakos variantas užrašytas, pavyzdžiui, Gervėčių apylinkėse. Herojus keliauja sau: *Tadu žiūri – miestas, nēr undenio. Nė kiek, nė kiek nēr undenio*; paskui klausia tokio žvėries: „Pasakyk, kol' čia nėra gi jau undenio visame mieste jau šulniuosa?“ O tas atsakė: „Cionai mano yra brolis, s l i b i n a s su dzvylika galvų, itan šulnyje.“ Nu, ir daĩ jau sako: „Taigi va aĩtai u n d e n i o n ė r“; herojus slibinui *Visas galvas pakapojo, ir anas jau tadu... Tep anas vis tiek undeny aĩgulĩs tĩnai šulny*; galiausiai herojus pasitelkia savo pagalbininkus žvėris, ir *anys tadu jau iĩtĩsė visas galvas*.

179 Сержпутоўскі 1999: 129, Nr. 58.

180 Vėlius 1987: 62.

181 SP I: 52.

182 Sauka 1970: 71–72; žr. BsLP I: 365, Nr. XIII.15.

*Nu, ir tad u j a u r a d o s i u n d e n i o, visi žmonės labai veseli [linksmai]. [...] Jau undenio yr, visi jau žmonės veseli, kad jau yra undenio, ir gera, ir gera būti*¹⁸³. „Gera būti“ mena laimę. Matyt, kaip tik šia prasme ir kai kuriose kitose pasakose *smakas, būdavo, vis u ž l i e j a v a n d e n i u*¹⁸⁴. Nes įveikus gyvybės sroves užtvenkusį, *stabą* įkūnijusį slibiną, *pasilieja laimė*.

Beje, būdingus herojaus pagalbininkus žvėris šio tipo pasakose verta palyginti su žvėrimis ką tik minėtose Psalmių eilutėse (Ps 74, 13–15): „Savo galybe tu perkirtai jūrą, sutriuškina jūros pabaisų galvas. Tu sutraiškei Leviataną, pašėrei jo kūnu tyrų ž v è r i s. Tau paliepus, ėmė trykšti šaltiniai ir srautai.“ Turint omenyje prelado Antano Rubšio minėtą neaiškią šių Biblijos eilučių kilmę, galima spėti jose atsispaudus tuos pačius archajiškus pasakų motyvus.

Nijolė Laurinkienė persakė dar kitą atitinkamus vaizdinius rutuliojančios lietuviškos pasakos santrauką:

Sūnus Petras ir duktė Alena po tėvo mirties išėjo į pasaulį, kur akys veda. Sutiko medžiotoją, kuris davė jiems tris kurtus ir triūbelę, kuri būsianti jiems reikalinga. Vienam iš kurtų iškasus po d i d e l i u a k m e n i u duris, jie ėmė leistis žemyn ir priėjo gražius rūmus, kurie priklausė velniui. Petras kalaviju n u d o b è v e l n i a ir iškeliavo toliau. Sustojo mieste, kuris buvo juodai apdengtas. Karčiamoj sužinojo, kad karalius turi atiduoti vienturtę dukterį s m a k u i, kuris duoda miestui vande-

nį. Petras su kurtu nuėjo į giraitę prie išpurtusio storo ažuolo, po kuriuo yra skylė į smako rūmus. Tą dieną, kai atvežė karalaitę, Petras nuėjo prie ažuolo, atsistojo prieš skylę. G r i a u d ž i a n t ir ž a i b u o j a n t iš skylės pradėjo veržtis liepsna su dūmais, ir s m a - k a s iškišo vieną galvą. Petras kalaviju nukapojo tą galvą. Kai n u k a p o j o visas galvas, nustojo griaudę, o iš ažuolo pradėjo v e r ž t i s v a n d u o.¹⁸⁵

Originale paskutiniai pasakos sakiniai skamba taip: *Kada paskutinę nukirto, nustojo vėjus su grausmu. Iš duobos aržuolo pradė v e r ž t i s v a n d u o, kažne iš kur r a d o s i v a n d u o, kur tik žiūrint vis u p e l i a i b è g o*.¹⁸⁶ Taigi, apibendrina N. Laurinkienė, Petras „išlaisvina vandenį, kurį buvo užgrobęs smakas.“¹⁸⁷

9. Angis-slibinas ir vanduo

Iš to, kad slibinas užtvenkia, sulaiiko, išgeria, praryja ir paskui atrija ar paleidžia vandenį ir pats dažniausiai gyvena vandenyse, tyrinėtojai – kaip ir varlės-rupūžės atveju – paprastai daro išvadą, esą jis tuos vandenį „valdo“, taigi atstoja mitinį „vandenų valdovą“ ar net „vandenų dievą“.

Pavyzdžiui, iš to, kad minėtoje pasakoje „smakas duoda miestui vandenį“, Nijolė Laurinkienė daro išvadą, kad jis apskritai „disponuoja vandeniu“¹⁸⁸. Panašiai Jūratė Šlekonytė: „Grobuoniški slibino poreikiai tenkinami mainais į šalia esančio miesto

183 GP: 73, Nr. 7.

184 BsLP I: 350, Nr. XIII.12.

185 Laurinkienė 1996: 208; žr. Laurinkienė 1994: 7.

186 Laurinkienė 1996: 206; žr. Laurinkienė 2004a: 191.

187 Laurinkienė 1996: 209; žr. Laurinkienė 1994: 7.

188 Laurinkienė 1996: 206.

gyventojų saugumą: negavęs aukos, slibinas grasina užlieti miestą vandeniu. Taip slibinas atsiskleidžia kaip vienos iš gamtos stichijų – vandens – valdytojas, vandenų gyventojas; kartais jis pavadinamas vandeniniu smaku. Tai patvirtina pasakų užuominos apie pabaisos buveinę. Slibinas dažniausiai iškyla iš marių, jūros, jį žmonės regi atplaukiantį vandenimis, net išlendantį iš šulinio. Slibinas ir valdo savo prigimtinę stichiją – užgrobia visą miesto vandenį.¹⁸⁹

Išties, pasakoms būdingas toks vaizdelis: *Žiūri – išlenda iš jūrių smakas su penkiomis galvomis*¹⁹⁰; *Jeigu ant jo noro nė joks žmogus į pamarį nepasisukdavo, tada, žmogaus negaudams, tas smakas judydavo marias ir liedavo ant miesto vandenius*¹⁹¹; *Jiem ten bešnekant, susijudino marės, išrėpliojo smakas devyniom galvom*; arba: *Čia šitoj karalystėj yra marėse smakas*; arba: *Atvežė tą karalaitę, ir tuojau išėina smakas iš jūrių prie panos*¹⁹²; *Ne po ilgam susijudino marės – jau išėina tas smakas*; arba: *Ne po ilgam jau tik maišosi marės – išlenda iš vandens smakas su trimis galvomis* ir pan.¹⁹³; *Tik staiga subangavo vanduo – ir karalaitė pamatė žaltį su devyniom galvom*¹⁹⁴; arba *mariase yra taks smakas, kuriam reikia kasdien duote pa žmogui. Jei neduotum jam žmogaus, tai anas teip sujudintų marias, kad anas užtapytų [užtvindytų] visų miestų*¹⁹⁵ ir t. t. Todėl Jonas Balys šio tipo (ATU 300) pasakų slibiną net pavadino tiesiog „jūrų slibinu“¹⁹⁶.

189 SP I: 54.

190 BsLP I: 199, Nr. 90.

191 BsLP III: 71, Nr. 17.

192 BsLP IV: 289, Nr. 147; 295, Nr. 148; 300, Nr. 149.

193 BsLP I: 343, 350–352, Nr. XIII.10, 12.

194 Elisonas 1931: 156.

195 SP I: 141, Nr. 18; plg. 161–162, Nr. 22.

196 Balys 2002: 41.

Panašiai rusų pasakose: *Море взболталось, море всколыхалось – лезет чуда-юда* „jūra susidrumstė, jūra susiplakė – lenda pabaisa“; *Вдруг змей начал выходить, вода за ним хлынула на три аршина* „Staiga slibinas išlindo, vanduo paskui jį siūbtelejo per tris aršinus“; *Вдруг туча надвинулась, ветер зашумел, море всколыхалось – из синя моря змей выходит* „Staiga debesys užslinko, vėjas sušniokštė, jūra susiplakė – iš mėlynos jūros slibinas išlenda“¹⁹⁷ Išlenda slibinas ir iš tikros geografinės jūros, pavyzdžiui, iš Juodosios¹⁹⁸. Kartais rusų slibinas gyvena ežere¹⁹⁹. Mitiniai vaizdiniai apie vandens telkiniuose gyvenančius slibinus žinomi plačiai slavams²⁰⁰. Būdingai jūroje arba ežere slibinai gyvena ir kituose pasaulio kraštuose²⁰¹.

Užtat V. Propas samprotauja: „Vandenų sergėtojas tvirtai susijęs pirma su angies, arba gyvatės, o paskui su angies-slibino vaizdiniu“, todėl „ryjantis slibinas ir vandenų slibinas yra toji pati būtybė“²⁰². „Kaip ir ryjantis slibinas, vandenų slibinas pirmiausia yra gera, nors ir baisi būtybė: jis teikia vandenį, vėliau ir vaisingumą“; ir kaip tik todėl, kad yra „vandenų būtybė, jis arba sulaiko vandenį ir sukulia sausrą, arba, priešingai, atryja tiek vandens, kad sukulia tvaną.“²⁰³

Vienoje lietuvių pasakoje slibinas tiesiog pavadinamas vandenų karaliumi.

197 Пропп 1998: 300.

198 Иванов, Топоров 1976: 110–111.

199 АФНРС I: 393–394, Nr. 162.

200 Гуря 1997: 289.

201 Frazer 1995: 144.

202 Пропп 1998: 335.

203 Пропп 1998: 336.

Žmogui karaliui šis *vandeninis karalius liepiąs, kad atvestų savo dukterį ant tos ir tos dienos pas jūros smakui ant prarijimo trigalviui. „O jei neatvesi, – rašo, – tai tavo visus žmones suėsu, o tave patį paimsu į vergus vandeninės karalystės“*; ir paskui liepė, kad atsiųstų karalius dukterį už trijų dienų *vandeniniam karaliui, smakui, ant prarijimo*.²⁰⁴ Kai kuriuose „Eglės žalčių karalienės“ tipo (ATU 425) pasakose žaltys pavadinamas „ežero karalėliu“ arba net „vandens dievaičiu“²⁰⁵. „Jūros dievu“ slibinas eina, pavyzdžiui, Korėjoje²⁰⁶. Užtat jau Džeimsas Džordžas Freizeris slibiną apibendrintai yra pavadinęs „vandenu dvasia“ (*waterspirit*)²⁰⁷.

Ir vis dėlto tai visuomet tik *stovintis vanduo!* Ir dargi drumstas, drumzlinas, kuriame slibinas atsiranda kone savaime, kaip štai pasakoje: *Tas karalius buvęs liepęs visam miestui visas paplavas į vieną didelį kubilą pilt kokius metus. Metų gale atėjęs karalius prė to kubilo pasižiūrėt. Žiūriąs – [kasžin kas] tame kubile ir s u d r u m z d ė visas p a p l a v a s. Daugiau tas karalius ir atsitraukęs į šalį ir žiūriąs. Ir iškilęs toks s m a k s devyngalvis*.²⁰⁸ Kaip jau minėtoje XVI a. „liaudies knygelėje“ apie didįjį Renesanso magą Johaną Faustą pragaras – tai visokių „s l i b i n ū, k i r m ė l i ū ir parazitų buveinė, atstumtųjų v e l n i ū būstas, d v o k i a n t i s v a n d u o“²⁰⁹.

O kai tik slibinas prisiliečia prie tekančio vandens versmės, jis visuomet jį ryja,

gniaučia, tvenkia, *stabdo*, ir tik slibiną užmušus, vanduo vėl *pasilieja*, netgi tais atvejais, kai prieš tai tiesiai nepasakyta, jog tai slibino užtvenktas vanduo (kaip kad *išsilieja* jūra ar kitas slibino gyvenamas stovinčio vandens telkinys).

Galų gale, slibino santykis su vandeniu visiškai toks pats kaip varlės-rupūžės, iš kurios jis ir yra kilęs. Ir iš esmės toks pats kaip velnio, kuris irgi stabdo, tvenkia tekančią vandenį ir pats dažnai gyvena, būva stoviniame vandenyje²¹⁰, todėl kartais irgi prilyginamas „vandens šeiminkui“. Kita vertus, drauge su N. Laurinkiene pažymėtina: „Ne tik iš vandens, bet ir iš žemės gali išlįsti slibinas, tuo patvirtindamas savo chtoninę prigimtį: ...*sujudėjo žemė ir jis [slibinas – N. L.] išlindo* (LTR 449a/124/). Smakas, kaip ir velnias, gali lindėti požemyje.“²¹¹

Todėl veikiausiai vis dėlto slibinui priklauso ne pats vanduo, o savybė tvenkti tekančią vandenį, stabdyti tėkmę, tad slibinas veikiau yra ne teisėtas vandens valdovas, o neteisėtai vandenį užvaldęs grobikas – tekančio vandens tvenkėjas, tėkmės stabdytojas, nebent kartais uzurpavęs tikrojo, teisėto vandenų šeiminko vietą.

Tai galų gale mena ir potvynis, tvanas, paties slibino sukeltas arba ištikęs jį užmušus. Nes žodžiai *pó-tvynis, tvānas* remiasi veiksmažodžiu *tvinti*, vienos šaknies su *tviñkti* bei *tvenkti(s)*, be kita ko, savaime turinčio reikšmę *tvindyti*²¹². Iš tikrųjų vanduo patvinsta, ištvinsta tiek jį užtvenkus (aukščiau užtvankos), tiek užtvanką pašalinus (žemiau

204 BsLP I: 323, 324, Nr. XIII.7.

205 RSPS: 150, 342, Nr. 84; žr. Vaitkevičienė 1996: 62.

206 KorėM: 20.

207 Frazer 1995: 145.

208 SIŠLP: 296–297, Nr. 119.

209 Faustas 2006: 74.

210 Razauskas 2023d, e.

211 Laurinkienė 1996: 206.

212 LKŽ X: 473; XVII: 210–211, 245, 297 ir t., 301 ir t.; dėl etimologijos žr. FrLEW: 1149, 1151–1152, 1153–1154 ir kt.

jos ir tik laikinai), tačiau abiem atvejais tvėnkimas – būtina tam sąlyga. Tad ir šis slibino požymis rodo jį veikiau esant susijusį ne šiaip su vandeniu, o būtent su tvėnkimu.

Tai patvirtintų ir vienas iš lietuviškų slibino pavadinimų *staubūnas*, pavyzdžiui: *Šventą Jurgį maliavoja* [piešia, tapo] *raitą ant šaunio žirgo, duriantį su kalaviju bjaurų staubūną (smaką)* (J. Balvočius-Gerutis, 1842–1915); *Žaltys staubūnas* (S. Gimžauskas, 1845–1897) ir t. t.²¹³ Žodį galima būtų aiškinti trejopai: viena vertus, jis tiek skambesiu, tiek rašytiniu pavidalu primena *siaubūną*, kuris irgi gali reikšti slibiną, tad būtų galėjęs atsirasti paprasčiausiai per klaidą, rašto riktą (*i* perskaičius kaip *t*); antra vertus, jis gali būti susijęs su homonimu *staubūnas* 'stiebas' ir jo bendrašakniais *staubrys*, *stauburys* 'stuobrys', netiesiogiai menančiais *stabą*²¹⁴; betgi trečia vertus, prasmingiausia atrodo sąsaja su tos pačios šaknies sangražiniu veiksmažodžiu *staubúotis* 'liautis, nustoti bėgti, tekėti': *Bėgantis vanduo staubuoja* ir *užsistaubavęs tyvaliuoja* (A. Juškos žodynas); *Užsistaubavo kaip vanduo bėgantis (ten pat)*²¹⁵; taip pat plg. *stobúoti* 'riboti, tramdyti, stabdyti' ir *stobúotis* 'liautis, nustoti bėgti, tekėti, judėti, nusistoti (apie skystį)'²¹⁶. Nesunku numanyti pirminį tranzityvinį (nesangražinį) veiksmažodį **staubuoti* 'stabdyti tekantį skystį' ir, atskiru atveju, tiesiog 'tvėnkinti tekantį vandenį'. Tad ir slibinas *staubūnas* būtų kaip tik 'tėkmės stabdytojas' ar 'tekančio vandens stabdytojas'.

Negana to, užmušus slibiną kartais pasilieja ne vanduo, o smala, kaip kad užmušus velnią²¹⁷. Pavyzdžiui, pasakoje (ATU 302): *Kaip tik pamatė tas smaką – teip ir šoko prie jo. O šits kaip davė su tuom kiaušiniu jam į kaktą – tep tik smala pasiliejo*²¹⁸. Kitoje (ATU 300): *Smakas tuoj puolė ant jo. Jonas išsitraukė šoblę ir kirto jam. Dvi galvas nukirto, šios, visaip cypdamos, šoko vėl į savo vietas. Jonas vėl kirto – ir nukirto ir paskutinę galvą. Smaką pavirto į smalą ir pranyko; paskui puolė šešiagalvis slibinas, bet irgi: Nukirtus paskutinę galvą, smaką pavirto į smalą ir pranyko; galų gale, po ilgesnės kovos, ir devyngalvis: Smaką pavirto į smalą ir pranyko*²¹⁹.

O rusų bylinoje, pavadintoje „Dobrynia ir slibinas“, slibiną nukovus, pasilieja jo kraujas: *Тут побился он, Добрыня, еще три часу, / А побил змею да он проклятую, / Попустила кровь свою зменуую* „Pasikovė jis, Dobrynia, dar tris valandas, / O nukovė angį jis prakeiktąją. / Ir paleido kraują savo ji anginį“²²⁰.

Šiuo klausimu dar galima paminėti gyvatės ryšį su vandeniu, pavyzdžiui: *Jei užmuštą gyvatę įmesi vandenin, tai ji atsigauja* (Jūžintai, Rokiškio r.); *Gyvatės liežuvelio šakutės rodo jos metus: tiek metų, kiek šakučių. Kai įgelia, tai praranda vieną šakelę, kurią vėl atgauna pirma pasiekusi vandens. Bet jei įgeltasis asmuo pirmas nubėga prie vandens ir įmerkia jį į geltą vietą, tai gyvatė savo liežuvelio šakutės nebeatgauna, išdvesia* (Švėksna, Šilutės r.); *Jeigu gyvatė įkanda, tai reikia greitai bėgti į*

213 LKŽ XIII: 720; žr. Balys 1948 II: 66.

214 Razauskas 2022a.

215 LKŽ XIII: 719–720.

216 LKŽ XIII: 831–832.

217 Razauskas 2024c.

218 BsOPS: 458, Nr. 273.

219 SP I: 233–235, Nr. 36.

220 PHIIΘ: 86.

vandenį, nes tuomet gyvatė bėga pasiimti iš vandens geluonio; jeigu įkąstas žmogus greičiau už gyvatę įbėgs, tai jam nieko nekenks įkandimas, o jeigu gyvatė pirma įbėgs, – žmogus mirs (Panevėžys)²²¹. Atitinkamai kitur: „Pasak Polesėje paplitusių tikėjimų, žmogui įkandusi gyvatė stengiasi atsigerti vandens. Žmogus irgi pajusiąs troškulį, ir jeigu jam pavyksią pribėgti prie vandens ir atsigerti greičiau už gyvatę, tai jis gyvensiąs, o gyvatė padvėsianti. Priešingu atveju įkandimas jam būsiąs mirtinas“; be to: „Kaip ir gyvatės įkandimo atveju, driežo įkąstas žmogus turįs kaip galima greičiau bėgti prie vandens ir atsigerti, kad išgelbėtų sau gyvybę. Jeigu jis tai padarysiąs greičiau už driežą, tai šis žūsiąs, priešingu atveju mirsiąs jis pats.“²²² Bet juk lygiai toks pat buvo ką tik aptartas gyvatės santykis su akmeniu, o „akmenų valdovė“ jos dėl to lyg ir niekas nebando vadinti! Esmė kitur: ir akmuo, ir stovintis vanduo – abu mena ir įkūnija sąstingį, *stabq*²²³.

10. Žaltys žinda karvę

Kaip varlė-rupūžė, taip žaltys žinda karvę. Lietuvoje bene seniausios žiniōs apie tai esama Vilniaus kolegijos jėzuitų metinėje ataskaitoje už 1604 m.: *acciditque interdum, secundum fidem illorum, vt nonnunquam serpentes, ab vberibus vaccarum dependentes, et lac ex[s]ugentes reperiantur* „Kartais pasitaiko, kaip jie tiki, aptikti žalčius [arba gyvates, angis], kabančius po karvės tešmeniu ir čiulpiančius pienu“²²⁴.

221 Elisonas 1931: 111, 117; dar žr. 122.

222 Gypa 1997: 353, 360.

223 Žr. Razauskas 2022a, b; 2023a, d, e ir kt.

224 BRMŠ II: 622; BRMŠR: 115; versta atsižvelgiant į

XX a. pradžioje užrašyta: *Sulaukę žiemos, žalčiai gyvena tvartuose ir ten vagia kiaušinius, žinda karves* (Naumiestis, Panevėžio r.); *Kiekviena karvė turi savo žaltį ir, žalčiui nuklydus, mažiau beduoda pieno* (ten pat); *Jei žaltį užmuši, tai bus blogai, nes kiti žalčiai išmelška karves* (Panevėžys); čia ir priežodis: *Šnypščia kaip žaltys, pieno užsigėdęs*²²⁵.

1947 m. Zenonas Slaviūnas rašė: „Jeigu tvartan arba į kiaulinyčių ateina žaltys, negalima mušti, nors jis ir su paršeliais pažinda, – kiaulė tada neserga ligom (Rodūnė).“²²⁶

Remdamasi Lietuvių tautosakos rankraštynu, Daiva Vaitkevičienė priduria: „Tačiau labiausiai žalčiai siejami su karvėmis; netgi manyta, kad jie gali čiulpti pienu iš karvės tešmens: *Žalktys žinda karves. Kai karvė prie to priprunta, ir jei žalktys neateina, tai ana [karvė] mauroja kai telioka* (Salako vls.); *Žaltys išmelžia žmonėms karves* (Antanavo vls., Marijampolės aps.); *Jei apsigyvendavo kieno namuose žaltys, seniau žmonės jo nevarydavo, mat jis užpykęs gali karves išžįsti, kartais ir valgi užnuodyti* (Palėvenėlės apyl.).“²²⁷

Dar XXI a. pradžioje Ritos Balkutės Jonišio (Molėtų r.) apylinkėse užrašyta: *Ir karvę žinda žia. Žindžia ir karvę jie, ir tvarte būna. Bet kur žaltys, sako, būna*

Eugenijos Ulčinaitės (BRMŠ II: 630) ir Vytauto Ališausko (BRMŠR: 116) vertimus. Taip pat plg. Balys 1948 II: 69; Lebedys 1976: 205; žr. Dundulienė 1996: 160.

225 Elisonas 1931: 143, 179; žr. Dundulienė 1996: 93.

226 Slaviūnas 1997: 322; LM III: 31; Slaviūnas 2007: 134; žr. Dundulienė 1996: 93; Vaitkevičienė 2018: 44.

227 Vaitkevičienė 2018: 44; žr. 45 apie tai, kad iš tikrųjų „žalčiai negali maitintis pienu“.

tvarte, ten gyvuliai geri būna; arba: *Ir, sako, būna, kad į spenį įsikabinęs ir č i u l p i a p i e n a nuo karvių žaltys. Tai, sako, būna labai dažnai tvartuose. [Karvė] atsigula, tai, sako, prišliaužia ir č i u l p i a p i e n a*²²⁸.

Gudijoje XIX a. pabaigoje Mikalojus Nikifarouskis užrašė paprotį karvių spenius sutepti pašventiniais taukais, esą tuomet raganų pasiūsti *вужака и кырыватыи лягушки* „žaltys ir kuprotosios varlės“ jų nežįs²²⁹.

Polesėje dar XX a. antroje pusėje užrašyta, jog ragana *магла и жабаю, яна и вужом можэ, ўсяким, ўсякими спасабамі. Дак эта малако цягла* „galėjo ir rupūže, ji ir žalčiu, visokiu, visokiais būdais. Tai yra pieną siurbė“; apie vieną moteriškę: *Дак, кажущь, вужы юй малако носяць. Будта чужых кароў вужы [доят]* „Tai, sako, žalčiai jai pieną neša. Lyg ir svetimas karves melžia“²³⁰ Tikėta, jog žaltys apsirangęs apie karvės koją ir žindąs jos tešmenį, o karvė dėl to duodanti daugiau pieno; jeigu šeiminkai tokį žaltį užmušdavo, tai karvė jo ilgėdavusi ir prarasdavusi pieną²³¹. Pavyzdžiui: *Дэ уж живэ и карову ссе, добрэ* „Kur žaltys gyvena ir karvę žinda, gerai“; *Уж карову ссе, лежыть, як бык стал, обматываецца кругом ногі и карову выссе* „Žaltys karvę žinda, guli, kaip jautis tapo, apsvynioja aplink koją ir karvę išžinda“; *Ужы жили ў норе, на лепеху вылазят, лежат, они карову ссут* „Žalčiai gyvena landoje, ant šieno išlenda, guli, jie karvę žinda“²³².

228 Balkutė 2009: 218, Nr. 14; 224, Nr. 31.

229 Никифоровский 1897: 151, Nr. 1133.

230 ПЭЛС: 105, 106.

231 ВЭС: 27.

232 ВЭС: 423, 424; žr. Гура 1997: 314.

Dar XXI a. pradžioje Polocko apylinkėse moteris prisipažino: *Я сама бачыла, у нас была ў хляве вужака. Ага. Кругом нагі абкруціца і сьсе* „Aš pati mačiau, mūsų tvarte buvo žaltys. Aha. Aplink koją apsisuka ir žinda“²³³.

Ukrainoje, Charkivo apylinkėse, XIX a. pabaigoje, pasak Pavlo Čiubinskio, tikėta: „Karvė, kurią žinda žalčiai, duos daug pieno.“²³⁴ Charkivo apylinkėse XIX a. rusiškais rašmenimis užrašyta: *От як ужака злюбыть корову и ссе йийи, так молока буде богато* „Va kai žaltys pamilsta karvę ir ją čiulpia, tai pieno bus daug“²³⁵.

Žymus XIX a. ukrainiečių filologas Aleksandras Potebnia apie slovakus ir čekus rašė: „Pasitaiko, sako, ir tokių žalčių, kurie apsirango apie karvės koją ir žinda jos pieną. Toji karvė, kad ir kaip ją muštum, nesileidžia melžiama namuose. Vienoje vietoje prie Vago upės ūkininkas turėjo karvę, kurią žindo žaltys. Ūkininkas apie tai nežinojo. Manydamas, kad ji tiesiog spyriojasi, jis pardavė ją į kitą kaimą už Vago. Atėjus laikui maitinti žaltį, karvė pabėgo iš ganyklos, perplaukė Vagą ir laukė žalčio ankstesnėje vietoje miške. Naujasis šeiminkas sekė paskui ją ir, pamatęs, kad prie jos šliaužia storas baltas žaltys, jį užmušė. Bemat padvėsė ir karvė.“²³⁶

„Liublino vaivadijos lenkai tiki, jog šalia karvių gyvenantis žaltys apsirango karvei apie koją ir iščiulpia iš tešmens pieną. O karvė prie jo taip pripranta, kad žaltį užmušus, ji ne tik liaujasi milžusi, bet džiūsta iš ilgesio, liaujasi ėdusi ir netrukus

233 НПБП II: 3, Nr. 793.

234 ЧбнМИ I: 65; Гура 1997: 314.

235 Гура 1997: 317.

236 Потеня 2000: 376.

padvesia. Kališo vaivadijoje laikoma laime, kai tvarte apsigyvenęs žaltys čiulpia karvių tešmenis, nes dėl to seksis galvijai. Panašūs tikėjimai apie žalčio pomėgį žįsti karvės pieną taip pat žinomi Slovakijoje, Čekijoje, Dalmatijoje. Šiaurės vakarų Bulgarijoje įsivaizduojama, jog žaltys globėjas (*сейбиа* arba *стопан*) savo žvilgsnio magiška galia prisitraukia daugiausia pieno duodančią karvę ir čiulpia jos tešmenį. Didelio žalčio užkerėtą ir žindamą karvę gydo nuimdami kerus. Kaip matyti iš pastarojo pavyzdžio, tikėjimus pieną čiulpiančiais žalčiais galima prislieti prie vaizdinių apie maginėmis priemonėmis atimamą karvių pieną. Ši kerų rūšis paprastai priskiriama raganoms. Polesėje pasitaiko pasakojimų apie raganas, kurios užleidžia ant karvių žalčius arba pačios žalčių arba gyvačių pavidalu įsigauna į tvartą ir atima pieną²³⁷; negana to: „Be raganų ir gyvačių, karvių pieną gali iščiulpti slibinas, pavyzdžiui, baltarusiams žinomas *лесной цмок* 'miškinis smakas'²³⁷. Kartais (pavyzdžiui, Lenkijoje) gebėjimas atimti karvei pieną priskiriamas ir driežui²³⁸.

Panašiai pasakoja rusai: *Возле коровы есть уж. Обматывается вокруг ноги у коровы, пососет молоко и поидет. Если убить ужа, то падет и корова* „Prie karvės yra žaltys. Apsiveja karvei aplink koją, pačiulpia ir nueina. Užmušus žaltį, kristų ir karvė“; taip pat tikėta, kad raganos ir raganiai galį pasiųsti gyvatę išžįsti svetimas karves ir parnešti jiems pieną²³⁹. Panašūs tikėjimai žinomi įvairiose Rusijos srityse²⁴⁰. O vienoje pasakoje minima gyvatė (*змея*),

kuri *у коров вымя выедает* „karvėms tešmenį išėda“²⁴¹.

Antikinės kilmės vaizdinius rutuliojančios viduramžių bestiarijai mini Italijoje gyvenusį anginą Boa, sekiojusį paskui galvijų bandas ir žindusį karvių pieną²⁴².

Vaizdinio paplitimo mastą ir amžių leidžia numanyti senovės indų „Rigvedos“ eilutė X.67.7 apie Brihaspatį: *śa ūm satyébhiḥ śakhibhiḥ śucádbhīr gódhāyasam ví dhanasaúr adardaḥ* „su ištikimais draugais liepsnotais [Angirasais], laimikį lemiančiais, jis k a r v e s ž i n d a n t ū sutriuškino“. Turimas omenyje angies-slibino Vritros antrininkas Vála.

11. Angis-slibinas išžinda moterį

Kaip varlė-rupūžė, taip angis-slibinas žinda ne tik karvės tešmenį, bet kartais ir moters krūtį. Vienoje latvių sakmėje Senelis Dievas pasmerkė moteriškę už nuodėmę ir paklausė:

*«Tagad pati no diviem sodiem izvēlies vienu: veselu gadu sēdēt cietumā, vai veselu gadu zīdīt divus bērņus.» Sieviete atbildējusi, ka viņa vēloties veselu gadu zīdīt divus bērņus. Vecītis uz viņas muguras uzlicis divas lielas čūskas, kas sievieti arī zīdušas veselu gadu.*²⁴³

„Dabar pati iš dviejų bausmių pasirink vieną: visus metus sėdėti kalėjime arba visus metus žindyti du vaikus.“ Moteriškė atsakė, kad ji renkasi visus metus žindyti du vaikus. Senelis jai ant

237 Гуря 1997: 314–315.

238 Гуря 1997: 359.

239 Левкиевская 2002: 299, 440.

240 Гуря 1997: 314.

241 АФНРС II: 452, Nr. 191.

242 СБ: 204.

243 ŠmLPT XIII: 102, Nr. I.22.1.

nugaros uždėjo dvi dideles g y v a t e s, kurios m o t e r i š k ė ir ž i n d o visus metus.

Tos pačios sakmės variantą Mikalojus Nikifarouskis XIX a. pabaigoje aptiko Gudijoje ir perpasakojo rusiškai. Už darbą (žoliavimą) šventą dieną „senukas“ moteriškai pasakė:

„Tu manęs nepaklausei, tad rinkis bet kurią iš bausmių: arba dvejus metus gulėti ant paklodės, arba *cocuць* 'žindyti' ištisus metus du vaikus.“ Manydama, kad jai teks maitinti dvynius, sutrikusi jauna moteris sutiko su tuo ir grįžo namo netgi patenkina. Tačiau ėmus jai mesti žolę iš maišo, iš ten iššliaužė du ž a l č i a i ir p r i s i s i u r b ė p r i e k r ū t ū. Kad ir kaip stengėsi jauna moteris atplėšti juos, žalčiai atkrito patys tik po metų.²⁴⁴

Rusiškuose sakmės vriantuose už darbą šv. Mikalojaus dieną (*Николин день*) moterį kartais šitaip nubaudžia pats šventasis, o prie krūtų prisisiurbusios angys nužinda ją mirtinai²⁴⁵.

Kitoje gudų sakmėje žmogus miške užtiko ant kelmo sėdinčią gražią moterį:

*Падышоў ён бліжэ й бачыць, аж маладзіца плачэ да сваімі доўгімі валасамі ясныя вочкі ўцірае. Адгарнула маладзіца валасы й адкрыла грудзі. Бачыць чалавек, аж вуж упіўса ў самую цыцку й ссе маладзіцу.*²⁴⁶

244 Никифоровский 1897: 305, Nr. 2297.

245 Успенский 1982: 79.

246 Сержпутоўскі 1999: 57, Nr. 17; ЛіП: 203, Nr. 237.

Priėjo jis arčiau ir žiūri, o jaunoji moteris verkia ir savo ilgais plaukais šviesias akis šluosto. Atmetė jaunoji moteris plaukus ir atidengė krūtis. Žiūri žmogus, ogi ž a l t y s p r i s i s i u r b ė s p r i e p a t i e s s p e n e l i o ir ž i n d a m o t e r i j.

Pasak Aleksandro Guros: „Tiesiogiai susiję su tikėjimais apie karvių tešmenis čiulpiantį žaltį yra rytų slavų tikėjimai apie skraidantį anginą (slibiną), žindantį krūtis moterims. Antai Ukrainos Užkarpatėje žinomas tikėjimas apie didelį anginą, vadinamą *полос*, ne tik čiulpiantį karves, dėl ko iš jo užmušto pasiliejęs pienas, bet ir žindantį moteris, dėl ko šios silpsta ir miršta.“²⁴⁷

Rusų padavimuose apie Fiodorą Tironą dvylikagalvis slibinas pajūryje pagrobia jo motiną ir nusineša į savo akmeninę olą, didvyris ima ietį ir joja paskui, įžengia į olą, ogi žiūri – sėdi ten jo gimtoji motina, o jos k r ū t i s ž i n d a dvylika baltų s l i b i n a i č i ū.²⁴⁸

Bylinoje „Mykolas pakištinukas“ (*Михайло Потык*) jo mylimoji Marja mirusi buvo palaidota, o požemiuose *Приплыло тут к ней змеище веретенище, / Стало у ней сосать да ведь белую грудь* „Priplaukė prie jos a n g i s v e r p s t i n ė (arba s l i b i n a s v e r p s t i n i s), / Ėmė ž i s t i jos gi baltąją k r ū t i j.“²⁴⁹

Panašus vaizdelis iškyla mitinėje sakmėje:

Дед мне рассказывал. Была тут одна женщина. Тяжело умирала.

247 Гур 1997: 315.

248 Афанасьев 1995 II: 300.

249 РНПЭ: 154.

Похоронили ее, а потом стали слышать на ее могиле какой-то стук. Пошли к священнику, чтобы он разрешил разкопать могилу. Тот разрешил. Откопали, открыли гроб, а два ужа сосут ее за груди и стучат хвостами о стенки гроба. А священник сказал: «Это была великая грешница. Закройте так, как есть». Она чужих коров доила, она ведьма была.²⁵⁰

Senelis man pasakojo. Buvo čia viena moteris. Sunkiai mirė. Palaidojo ją, o paskui ant jos kapo pradėjo girdėtis kažkoks beldimas. Nuėjo pas šventiką, kad jis leistų iškasti kapą. Tasai leido. Atkasė, atidarė karstą, o du žalčiai žinda jos krūtis ir beldžia uodegomis į karsto sienelės. O šventikas pasakė: „Tai buvo didelė nusidėjėlė. Uždarykite taip, kaip yra.“ Ji svetimas karves melžė, ji ragana buvo.

Taip pat rusų manyta, jog patsai velnias angies-žalčio pavidalu kamuojąs savo aukas, žindąs moterims iš krūčių pieną arba kraują ir galiausiai jas nugalabijąs²⁵¹.

A. Afanasjevo duomenimis: „Bulgarai tikina, jog slibinas smakas (*змеј-смок*) žinda karves ir moteris. Šitos bėdės labiausiai saugomasi rugpjūčio 9-tą: šią dieną negena karvių į ganyklas, o moterys, ypač tos, kurios maitina krūtimi, neišeina iš namų. Būdavo, kad moterys, eidamos į laukus rugiapjūtėn, imdavo su savimi žindomus kūdikius, ir kai tik pavargusi motina palaukė užmigdavusi, kaip mat atšliauždavęs smakas (*смок*), išžįsdavęs jai pieną su krau-

ju, ir taip išmaniai, kad ji nepajusdavusi nė menkiausio skausmo, manydama, kad ją žinda kūdikis. Tas pats pasakojama Vokietijoje. Nuo to pieno angys-slibinai (*змеи*) per trumpą laiką pasidarantys stiprūs ir stori, o jų žindamos moterys džiūsta arba nutunka. Smakas, blr. *цмок*, le. *smok*, *cmok*, č. *zmok*, *zmek*, lie. *smakas* pažodžiui – čiulpėjas, čiulpikas (nuo *smoktač* 'čiulpti')²⁵².

Iš tiesų lie. *smakas* yra slavizmas, nusi-klausytas nuo le. *smok*, *cmok* ar blr. *смок*, *цмок*, o šie, kaip ir kitų slavų kalbų atitikmenys (sen. ru. *смокъ*, bulg. *смок*, slovėn. *smòk*, č. *zmok*), yra kilę iš praslavų **smokъ*, kuris, jei nėra skolinys iš germanų (plg. švedų *snok*, sen. isl. *snākr*, *snōkr*, sen. ang. *snaca*, ang. *snake* 'gyvatė', pirmine prasme 'šliaužikas, šliužas, roplys'), tikrai galėtų sietis su le. *smoktač*, *cmokač* 'čepsėti, čiulpti', ru. *смоктать* ir pirmine prasme būti čiulpėjas, čiulpikas²⁵³. Toks slibino pavadinimas rodytų šią jo savybę esant ne atsitiktinę ar papildomą, o iš esmės jam būdingą.

Vaizdinio paplitimo mastą nurodo Senovės graikų karvedžio Agamemnono žmonos Klitemnestros sapnas, kuriame ji pagimdžiusi ir krūtimi maitinusi slibinuką, o šis kartu su pienu iš krūties iščiulpęs jai visą kraują²⁵⁴.

12. Angis-slibinas išėda širdį

Vienoje rusų pasakoje *У такоого-то короля повадился змеј об двенадцати глав летать к дочери, всеё ее извел,*

252 Афанасьев 1995 II: 284; lie. žodį autorius kažkodėl rašo *zmkas*.

253 LKŽ XIII: 94; ФсЭСРЯ III: 689, 690; Brückner 1927: 503–504; plg. Boryś 2005: 86, 562–563; žr. Klein 2003: 693; VraEW: 522, 525 ir kt.

254 Грейвс 1999 II: 58, Nr. 113.g.

250 Левкиевская 2002: 380.

251 Левкиевская 2002: 443.

иссосал „Pas tokio ir tokio karaliaus dukterį įjunko skraidyti dvylikagalvis slibinas, visą ją iškamavo, i š č i u l p ė“²⁵⁵. Čia nebeaišku, ką slibinas iščiulpė – krūtį? Kraują? Gyvastį?

O poroje pasakos „Jonukas ir Elenytė“ (ATU 450) rusiškų variantų ši, raganos nuskaudinta ir Jonuko nuo kranto šaukiama, be kita ko, iš jūros dugno skundžiasi: *Людта змяя сёрдце высосала* „Piktoji a n g i s š i r d j i š č i u l p ė“²⁵⁶. Taigi – nebe krūtį, o širdį. Irgi – visai kaip varlė-rupūžė.

Kroatijoje „driežas gebąs įsigauti į žmogaus kūną: jis gališ pragrauzti jam odą ir prasigauti ligi pačios širdies“²⁵⁷.

Simbolinę, perkeltinę šio vaizdinio prasmę atskleidžia rytų slavų priežodis: *Что червь в орехе, то печаль в сердце* „Kaip kirminas riešute, taip sielvartas širdyje“²⁵⁸. Priežodis sako, jog sielvartas graužia širdį taip pat, kaip kirminas riešutą, trumpiau tariant, sielvartas g r a u ž i a š i r d j i kaip k i r m i n a s. Panašiai pasakoma lietuvių: *Kaip kokia k i r m ė l ė š i r d j i g r a u ž i a* (Grūžiai, Pasvalio r.); *P a ė d ė š i r d j i kaip k i r m y s* (A. Juškos žodynas); ir pats *kirminas* net yra įgavęs perkeltinę reikšmę rūpestis, neramumas, sąžinės g r a u ž i m a s²⁵⁹, kaip frazeologizmuose *kirminas bruzda širdyje* bei *kirminas graužia paširdžius* ‘darosi neramu’²⁶⁰. Tas pats poezijoje, antai Vinco Mykolaičio-Putino: *Tačiau dėl ko nuodingas, piktas k i r m i s / Vidurnakčio tyloj man g r a u ž i a š i r -*

*d ĭ*²⁶¹. Kitur vietoj kirmino – angis: *Skaudu, kad tave liūdesys vis kankina. / Jis nuodija širdį slapčia lyg a n g i s*²⁶².

Kirminas graužia ne tik širdį, paširdžius, bet ir skrandį – tai gerai žinomas alkio įvaizdis. Lietuvių frazeologizmas *kirmėlė, kirminą numarinti* reiškia ‘kiek užvalgyti’, *kirminą numalšinti* – ‘alkį atstumti, užvalgyti’, o *pirmajį kirminą maldyti* sakoma apie valgymo ar gėrimo pradžią²⁶³. Visai taip pat rusų frazeologizmas *заморить червяка, чевячка*, pažodžiui ‘užmarinti, numarinti kirminą, kirminuką’, reiškia ‘užkasti, užvalgyti’²⁶⁴.

Taigi alkis prilyginamas skrandį graužiančiam kirminui. O vis todėl, kad kirminui apskritai būdinga graužti, krimsti, būti: *Kaip k i r m ė l i ū... k r i m t i m q... ižkęst galėsime?* (M. Daukšos „Postilė“); *Kad jį kur gyvą k i r m ė l ė s s u ė s t ū* (Daukšiai, Marijampolės r.)²⁶⁵. Panašiai žodžiu *smakas* pavadinamas ‘kas daug, godžiai valgo’, frazeologizmas *mazgočių smakas* reiškia ‘ėdrūnas, besotis’, o palyginimas *kaip smakas* – ‘labai daug, godžiai (valgo, ėda, ryja, geria)’ ar tiesiog yra ‘labai ėdrus, rajuš’: *Ė d a kaip s m a k a s* (Priekulė, Klaipėdos r.); *R y j a kaip s m a k a s* (Kuktiškės, Utenos r.); *R y j a kleklus kaip s m a k a s* (Joniškis); *R y j a r y j a kaip s m a k a s ir neparsprogsta tas v e l n i a s* (Serdžius, Jurbarko r.); *Ką čia r y n i kaip s m a k a s?* (Pikeliai, Mažeikių r.); *Valgį kaip s m a k a s p r a r i j o* (Klaipėda); *Tau tik valgyt ir valgyt – kaip smakas pasidarei* (Onuškis, Rokiškio r.) ir t. t.²⁶⁶

255 АфНРС III: 10, Nr. 310.

256 АфНРС II: 316–317, Nr. 260; 320, Nr. 262.

257 Гуря 1997: 359.

258 ДальТС IV: 590.

259 LKŽ V: 841; VspPž: 200.

260 FŽ: 310.

261 Mykolaitis-Putinas 1990: 77.

262 Mykolaitis-Putinas 1989: 53.

263 FŽ: 309–310; LKŽ V: 841, 844.

264 RuLKŽ I: 638; ДальПРН: 669.

265 LKŽ V: 841.

266 LKŽ XIII: 94–95; VspLKPž: 248; VspPž: 408.

Iš viso to akivaizdus angies-slibino (kirmėlės, kirmino, smako) rajumas. Prsiminkime, kaip pasakoje *išsidriekė žaltys ir prarijo tą jų motiną*²⁶⁷. Pažymėtina, jog žodis *ryklys*, dabar paprastai suprantamas vien kaip 'didelė plėšri jūrų žuvis (Squalus)', bendriausia darybine reikšme yra tiesiog 'kas nepasotinamas, godus' ir turi kitą specialią reikšmę – būtent 'slibinas, drakonas', kaip pasakoje: *Kai tik ryklys išlindo, draugas sukapojo jam visas galvas* (Rokiškis)²⁶⁸. Dar keli pavyzdžiai. Antai „klasikinėje“ (ATU 300) pasakoje iš Klaipėdos krašto: *Vo ten bova ožrašyta pri tuos veitas, kad tuokią er tuokią valondą atveš karalātę, er tas r y k l y s p r a r y s*; po kurio laiko: *Er atplauk s m a k s o dvyleka galvų. Atplauk r y k l y s tas, pakela audra dedele, mediā lingoujas vese*; o slibinui priplaukus artyn, pasakos herojus karalaitės gelbėtojas *saka karalātē: „Jē nuore, aš ton r y k l e g y v a paimso.*²⁶⁹ Kitoje pasakoje, užrašytoje Gražiškėse (Kalvarijų r.), *ant to žirgo jodinėjo šešiom galvom r y k l y s*; paskui: *Atjoja devyniom galvom r y k l y s*; ir galiausiai: *Atjoja dvylika galvų r y k l y s*²⁷⁰.

Visa tai atskleidžia būdingą angies-slibino savybę ryti, praryti, taigi rajumą ir rodo jį esant kone įsikūnijusią ryklę.

13. Slibinas ryja vėles

Paminėtinas palyginimas *kaip smakas dūšeles* 'labai godžiai (ryja, ėda)': *Ryna kaip smakas dūšeles* (Varduva, Plungės r.)²⁷¹.

267 BsLP I: 310–311, Nr. XIII.5; Elisonas 1931: 152–155 ir t.
268 LKŽ XI: 607.

269 SP I: 175–176, Nr. 24.

270 SP I: 230–231, Nr. 35.

271 LKŽ XIII: 95; VsLKPŽ: 248; VsPŽ: 408.

Palyginimas akivaizdžiai remiasi mitiniais vaizdiniais, nuodugniau atskleidžiamais sakmėse. Štai 1870 m. Ožkabaliuose užrašyta sakmė apie kelią į rojų:

*Kiti sako, rojus ėsąs rytų šalyje, ant viršaus tokio stiklo kalno, o jau tas kalnas riogsąs aukščiaus debesų. O jau jo statumas ir slidumas – neišpasakytas! Užliptie ant jo gali tik teisingieji, o d ū š e l e s nusidėjėlių nuslįsta nog to stiklo ir žemyn nukrinta, kur jų laukia išsižiojęs baisusis Pukys [paaiškinimas: Baisus s m a k a s] ir, apačioje kalno gulėdamas, jais nupuolusias p r a r y j a.*²⁷²

Kitas sakmės variantas, ten pat užrašytas 1872 m.:

*Rojus, sako, gulįs rytų šalyje ant tokio aukšto kalno, terp tokių didelių upių. [...] Per tą upę yr toks plonas tiltelis kaip voratinklio siūlelis: d ū š i o s gerujų, teisingųjų žmonių lengvai pereina per tą tiltą, nelabųjų – Vėjas nuneša atgalios ing tyrus tamsybių laukus, kur knibžda baisiausi žvėrys, su d a u g y b e g a l v ū bjauriausi ž a l č i a i, g y v a t e s.*²⁷³

Gintaras Beresnevičius jau yra pastebėjęs: „Tokie vaizdiniai bemaž žodis žodin atitinka Irano arijų pasaulėvaizdį.“²⁷⁴ Iš tikrųjų, klasikiniame vidurio iranėnų tekste „Proto dvasios sprendimai“ (*Dādestān i mēnōg i xrad* arba *Mēnōk i Khrat*) smulkiai aprašomas aukštas ir siauras tiltas, vadinamasis „Teismo tiltas“

272 BsV: 115, Nr. II.6.

273 BsV: 115, Nr. II.5.

274 Beresnevičius 1990: 137.

(*Činvat*) į šviesią dausų šalį (rojų) ant aukšto kalno rytuose, kuriuo einančiai teisuolio sielai padeda gerasis angelas Srošas, o nusidėjėlio vėlę piktasis demonas Vizarsa nupučia žemyn pragaran, kur ją praryja mirties demonas Astvihatas, ar pan.²⁷⁵

Panašūs vaizdiniai žinomi rusų pasakose: *Там есть широкая река, через реку калиновый мост, под тем мостом живет 12-главый змей. Не пропускает он ни конного, ни пешего, всех пожирает* „Ten yra plati upė, per upę – putino tiltas, po tuo tiltu gyvena dvylikagalvis s l i b i n a s. Nepraleidžia jis nei raito, nei pėsčio, visus s u r y j a“²⁷⁶.

Čiuvašų mitologijoje tą patį tiltą į anapus tenka pereiti tiek velioniui, tiek nuotakai per vestuves, o saugo jį baisus septyngalvis slibinas, pro kurį, pasak ritualinės dainos, „paukštis nepraskris, / žvėris neprašoks – / visus p r a r y j a“²⁷⁷.

Pietų Bolivijos guaradžai po mirties prieina plačią upę, kurią pereiti galima tik plonu rąstu, judančiu pirmyn atgal nuo vieno kranto prie kito, o jeigu vėlė neišsilaiko ant rąsto ir nukrenta į vandenį, ten ją s u r y j a didelės plėšrios žuvys²⁷⁸, čia atliekančios vandenų pabaisos vaidmenį.

Ir Senovės Egipto mitologijoje pakeliui į mirusiųjų šalį, vadinamą Nendrių laukais,

reikėjo pereiti siauru tiltu virš ugninio pragaro, vadinamo Duat, kur vėlę p r a r y t i taikėsi angis-slibinas Sati-temui²⁷⁹.

Be siauro tilto, kitas plačiai paplitęs pomirtinio sielos teismo įvaizdis yra jos svėrimas, ypač ryškus kaip tik Senovės Egipto tekstuose bei atvaizduose. Velionio laukė teismas Osirio akivaizdoje, vykdytas jo širdį padedant ant vienos svarstyklių plunksną – ant kitos, ir jeigu velionio širdis pasirodydavo sunkesnė, ji nusvirdavo žemyn, kur ją p r a r y t i laukė pabaisa, vardu „Mirusiųjų rijikas“²⁸⁰.

Algio Uždavinio žodžiais: „Pastovus ir svarbiausias epizodas yra mirusiojo teismas – jo širdies svėrimas Dvigubos Tiesos menėje. Teismo metu Osiris sėdi aukso soste, tuo tarpu 42 vietininkai stebi procedūrą. Totas užrašo rezultatą, o Anubis paskelbia nuosprendį: velionis tampa *maakheru* (teisuoliu) arba jį praryja prie svarstyklių sėdinti pabaisa – mirusiųjų ėdikė“; „Vienoje svarstyklių lėkštėje padėta mirusiojo širdis, kitoje – plunksna, tiesos (*maat*) simbolis“, ir „jo pasiruošusi laukia pabaisa – Mirusiųjų ėdikė (*Amam, Ammit*), krokodilo, begemoto ir liūto mišinys. Jeigu širdies svėrimo pasekmės neigiamos, pabaisa praryja velionį.“²⁸¹

Prabėgomis atkreipsime dėmesį, kad tokiam pomirtinio teismo vaizdinui antrina, kartu atskleisdami jo psichinę prasmę, lie-

275 Eliade 1977: 360–362, Nr. 172; 1989: 396–398; EliadeHR I: 312, 330–331; Zaehner 2003: 56, 302–305; 3T: 84–86; Бойс 2003: 33–34, 51–52; Пак 1998: 263, 273, 296–297, 300, 301, 439, 518; Malandra 1983: 104; Corbin 1990: 27–28; Авеста 1998: 124, 469–470; žr. Пропп 1998: 416 ir kt.

276 Пропп 1998: 302.

277 Салмин 1989: 74–75.

278 Eliade 1977: 368, Nr.176. Visuotinio „siauro tilto“ į anapus ir po juo sielą tykančios praryti pabaisos vaizdinio apibendrinimą žr. Eliade 1989: 483; ER: 5025.

279 Spence 1998: 116.

280 EBD: 12, 14 (pav.), 30–31 (pav.), 34 (pav.), 101; Spence 1998: 119; EliadeHR I: 110–112; ER: 3881, 5026; Campbell 1974: 30, 31 (pav.); žr. Пропп 1998: 353–354.

281 EMK: 57, 108, 109, dar žr. 59, 212; taip pat Coomaswamy 1997: 21 (*Āmām, Āmmit*).

tuvių frazeologizmai *lengva širdimi* 'ramiai, nesijaudinant' ar 'nejaučiant apmaudo, pykčio'; *lengva širdis*, *lengvos širdies* apie jautrų, gailėstingą (*anas labai lengvos širdies: prašai – ką turi, ir atiduoda* Dusetos, Zarasų r.); *lengvą širdį turėti* 'būti jautriam, švelniam'; *su lengva širdimi* 'nejaučiant apmaudo'; ir priešingai – (*su*) *sunkia širdimi* 'nusiminęs, prislėgtas'; *sunki širdis*, *sunkios širdies* apie nepaveikiamą, nenorintį susimąstyti; *širdies sunkinimas* 'liūdesys, nusiminimas'; *širdį sunkinti* 'kelti nerimą, rūpestį' ar 'būti kietaširdžiui, užsispyrusiam'; *širdis apsunko* 'apėmė kietaširdystė, užsispyrimas'²⁸².

V. Propo manymu, s l i b i n a s apskritai į pasakas pateko kaip „mirusiųjų karalystės sargas, kaip 'mirusių jų rijkas'. Tai paskutinė kelionės pakopa, po kurios mirusysis pasiekia amžinąją palaimą. Prarijimas čia pavirto į kažką siaubinga ir pasišlykštėtina. Bet tai ne viskas – jis pavirto į bausmę, t. y. visam šiam motyvui suteiktas moralinis atspalvis. Prieš prarijimą [...] ėjo teismas, ir šią detalę irgi išsaugojo pasakos“; be to: „Atrodytų, kad tarp kovos su pabaisa ir teismo esama prieštaravimo“, tačiau iš tikrųjų, V. Propo nuomone, kovos su slibinu vaizdinys tiesiog yra istoriškai senesnis, o teismo ir bausmės, kurią slibinas atlieka prarydamas, – vėlesnis²⁸³.

Bent trumpai pridurtina, čia nesant galimybės išsiplėtoti, jog ir tais atvejais, kai nuteista vėlė prasmenga tiesiog į pragarą ar skradžiai žemės, vis tiek išlieka netiesioginis ją prarijusios pabaisos vaizdinys, nes daugelyje tradicijų (tarp jų krikščionybėje) pragaro samprata remiasi pražiotos ryklės

ar nasrų įvaizdžiu, o lie. *pra-garas*, be pagrindinės, savaime turi reikšmę 'r i j ū n a s, ėdrūnas, besotis' ir kartu su *pra-garme* yra veiksmažodžio *gerti* (anksčiau reiškusio apskritai 'r y t i') šaknies²⁸⁴, kaip kad *pra-rajā* 'bedugnė, pragarmė' – veiksmažodžio *ryti* šaknies. Trumpai drūtai ši archajišką mirties įvaizdį yra persakęs Pranas Vaičaitis: *Bet jau žemė kaip s i a u b ū n a s tik r y j a, tik r y j a*²⁸⁵.

Rusų krikščionybėje pragaras irgi būdingai (įsi)vaizduotas nusidėjėliui ryjančio slibino pavidalu, o sen. ru. *чербв*, pažodžiui 'kirmis, kirminas', savaime turėjo reikšmę 'pragaras'²⁸⁶. Kirminas mirusiuosius rydavo jau senovės Babilone²⁸⁷.

V. Propo manymu, apskritai pats seniausias mirties įvaizdis kaip tik yra velionį praryjanti pabaisa slibinas²⁸⁸. Iš čia – nuo seno žinomas „ryjančios mirties“ įvaizdis. Senovės Egipte ant sarkofagų vaizduota prasizijusi krokodilą primenanti pabaisa (slibinas), o pats tarptautinis žodis *sarkofagas* radosi iš sudurtinio graikų *σαρκο-φάγος*, pažodžiui 'kūną ryjantis, ėdantis' ar paprasčiausiai 'mėsėdis' (*σάρξ*, kilm. *σαρκός* 'mėsa, kūnas' ir *φάγος* 'rajūnas, ėdrūnas')²⁸⁹. Homero „Iliadoje“ (XXIII.78–79) Patroklo vėlė Hektorui skundžiasi: „Nebesitarsim susėdę abudu: mane jau p r a r i j o / Nekenčiama gilti-

282 LKŽ XIV: 872, 875, 894.

283 Пропп 1998: 353.

284 LKŽ X: 500; FrLEW: 148, 643; ALEW: 930 ir kt.; trumpai su nuorodomis žr. Razauskas 2011a: 99; taip pat Раззззззз 2006: 335–336 ir t.; sauja atitinkamų pavyzdžių įvairiose kalbose pažeria Журавлев 2005: 386–388.

285 Vaičaitis 1975: 132.

286 Успенский 1982: 58–59.

287 Фрзззззз 1985: 326.

288 Пропп 1998: 331–332.

289 FrGEW II: 679; BkEDG: 1309–1310; ДГРС: 1463, 1710; Klein 2003: 656; Campbell 1974: 126; TŽŽ: 437 ir kt.

nė²⁹⁰ (lietuvų giltinė čia, žinoma, atsirado vertime). Rusų priežodis byloja: *Смерть с костью сложет* „Mirtis su kaulais su r i s“ (ir atvirksčiai – rijimą prilyginant mirčiai: *Проглотил, что похоронил* „Prarijo lyg palaidojo“)²⁹¹. Mūsų Vydūno žodžiais: „O mirtis! Ks ją pažįsta! Ji lyg koks nežinomas tamsus bedugnis. Ir tik vis laukia, kaip p r a r y t ū gyvius“; „Viskas, kas užgema, krinta jai į nasrus.“²⁹²

Taigi galų gale slibinas – pati mirtis, vėlgi – kaip ir varlė-rupūžė.

Prie velniškos slibino (ar gal slibiniškos velnio) prigimties dar galima pridurti, kad visai kaip slibinas, vėles ryja velnias. Bent jau sprendžiant iš Kvėdarnos apylinkėse užrašyto žemaičių priežodžio: *Ryn kap velns dūšes*²⁹³. Velnias apskritai ryja numirėlius, kaip kad yra pažymėjęs N. Vėlius: „Archajiškas ir velnio, ryjančio numirėlius, paveikslas. [...] Pasakoje 'Auksanosis' už velnio ištekėjusi mergina pamato, kad jos vyras, išsitraukęs iš kapo, ėda numirėlius. Numirėlius kopylčioje ėda ir miręs merginos jaunikis, dažnai įsivaizduojamas ir vadinamas velniu, pasakoje 'Miręs jaunikis nusigabena savo jaunąją'“²⁹⁴ Ir iš esmės tai tas pats: „Numirėlius ryjančios mitinės būtybės vaizdinys yra labai senas, žinomas jau Egipto ir kitų senųjų tautų mitologijoje.“²⁹⁵

14. Angis-slibinas – mirtis

Toliau verta įsiklausyti į V. Propo žodžius: „Slibino-rijiko ir jo pavidalo analizė atveda

prie vieno rezultato: pragariškasis slibinas susijęs su mirties samprata [...]. Slibinas atspindi vėlesnę mirties sampratą, būtent – mirtį kaip pagrobimą. Mirtis ištinka todėl, kad kažkas pagrobė mirusiojo sielą arba vieną iš sielų. [...] Tačiau kas gi yra tas grobikas? Netrukus pamatysime, kad grobikas labai dažnai – irgi mirusysis, kad mirusieji traukia paskui save gyvuosius“; be kita ko, „manyta, jog mirtis ištinka todėl, kad sielą pagrobė gyvūno pavidalo mirusysis. O vienas iš tokių gyvūnų yra anginas (*змея*)“²⁹⁶. Arba driežas, kaip štai Naujosios Zelandijos maoriams²⁹⁷.

Propui savaip antrina Karlas Gustavas Jungas: „Kad angis iš tikrųjų yra mirties simbolis, akivaizdu iš to, jog mirusiųjų sielos, kaip ir chtoninės dievybės, pasirodo roplių pavidalu.“²⁹⁸

Pasak egiptologės Milicos Matjė, „angys-slibinai, žinoma, yra susiję su mirusiųjų kultu, ir neatsitiktinai Tėbų nekropolio gyvatės pavidalo deivė yra vardu Meritseger 'tylą mėgstančioji', aiškiai apibūdinančiu ją kaip mirties deivę. [...] Deivė-gyvatė Meritseger sergsti Tėbų kapines, o penkiagalvis slibinas – dievo Cheprio karstą šeštajame pragaro skyriuje.“²⁹⁹ Gyvačių pavidalo vaizduotos Isidė ir Neftidė, globojusios mirusiojo prototipą Osirį ir kiekvieną mirusįjį³⁰⁰. Ir patys mirusieji (kape liekanti sielos dalis *ba*) Senovės Egipte tapatinti su angimis, ar gyvatėmis³⁰¹. Plačiai Afrikoje protėvių vėlės pasirodydavusios gyvačių, žalčių pavidalu³⁰².

290 Homeras 1962: 475.

291 ДальПРН: 232, 670.

292 Vydūnas 1991: 53, 54.

293 ŽPP: 73; Vėlius 1987: 193.

294 Vėlius 1987: 192.

295 Vėlius 1987: 193.

296 Пропп 1998: 329, 331.

297 Пропп 1998: 330–331.

298 Jung 1990: 373.

299 Матъе 1996: 178.

300 МНМ I: 421–422.

301 МНМ I: 56 (žr. Акер); 148.

302 Тайлор 1989: 257, 381.

Angino pavidalo įsivaizduotas senovės šumerų mirusiųjų šalies valdovas Enlilis: „Dausų kunigaikštis – tik jis, žemės slibinas – tiktai jis!“³⁰³

Herakliui grumiantis su mirusiųjų dievu Hadu, šis „apibūdinamas kaip *πελώριον* 'pabaisa'³⁰⁴. Ir patys graikų herojai palaidoti paskui pasirodydavo gyvačių pavidalu³⁰⁵. Angis (gyvatė) senovės graikams buvo tiesiog „sielos gyvūnas“, paprastai susijęs su mirusio herojaus ir apskritai mirusiojo kapu³⁰⁶. O kartais patys mirusiojo palaikai (tiksliau, labiausiai gyvatę primenantį jų dalis – stuburas, stuburo smegenys) pavirstantys angimi, kaip kad Ovidijus „Metamorfozėse“ (XV,389–390): „Tiki kai kas, jog sutrešti kape stuburkauliui baigus, / Smegenys, buvę jame, a n g i m pavirstą netrukus.“³⁰⁷

Kaip senovės graikų bei romėnų, taip ir kinų mirusiojo siela (vėlė) „įsivaizduota pasirodanti roplio pavidalu. Tai būtų ir pats paprasčiausias paaiškinimas, kodėl drakonas vaizduotas ant protėvių paminklinės lentos, namuose ar kapinėse atstojusios antkapį, kuriame, kaip kad graikų steloje, galėjo apsigyventi siela. Gyvatės ar drakono pavidalas, kurį, kaip tikėta, siela įgaunanti kape, paaiškina, kodėl kapo kalva, palaidojus jose mirusįjį, vadinta 'drakono kalva'³⁰⁸. Indijos santalų siela galėjusi palikti (ir sugrįžti į) kūną driežo pavidalu³⁰⁹. O, pasak Emilio Diurkheimo, Malajuose „kro-

kodilų kultas kilęs iš to, kad jie esą įkūnija protėvių sielas“³¹⁰.

Mirusysis gali pasirodyti gyvatės, žalčio pavidalu Rusijoje ir plačiau slavuose³¹¹. „Gyvatė, ypač gyvenanti namuose, neretai laikoma protėvio vėlės įsikūnijimu. Anot bulgarų tikėjimų, gyvatė pirmoji išgaujanti į kapą, tad prie kapo pasirodžiusi gyvatė laikoma mirusiojo vėle. Plovdivo apylinkėse didelį žaltį, pasirodžiusį arba gyvenantį kapinėse, sakoma sergstint ten palaidotus mirusiuosius. Šiaurės vakarų Bulgarijoje pasitaiko pasakojimų apie gyvates, gyvenančias kapuose ir mintančias numirėlių kūnu, krauju bei akimis.“³¹² „Su gyvate, kaip vėlės įsikūnijimu, susijęs bulgarų pranašingas ženklas: jeigu į kiemą arba namus išliauš gyvatė, kas nors iš namiškių mirs.“³¹³ „Skopjės rajono makedoniečiai naminę gyvatę tiesiog tapatina su kuo nors iš protėvių. Anot bulgarų, gyvatės ar žalčio pavidalo namų globėjas (*смонан*) – tai vieno iš tame name gyvenusių protėvių vėlė. Grbalio serbai mano, jog naminės gyvatės nevalia užmušti todėl, kad ji esanti kažkieno iš namiškių *сјен* (šešėlis, siela), tad gyvatę užmušus, mirtų ir tasai šeimynykštis. Juodkalnijoje naminė gyvatė irgi laikoma kieno nors iš šeimos narių įsikūnijusia siela“; „Požiūrį į gyvatę kaip įsikūnijusią vėlę taip pat atspindi kroatų sapno aiškinimas: jei kam nors prisispnuoja gyvatė, sakoma, jog tai ko nors jo prašanti kažkuri skaistyklėje kenčianti vėlė.“³¹⁴ Lenkijoje ir „driežai laikomi mirusiųjų vėlėmis, todėl

303 SRP: 75.

304 Watkins 1995: 395.

305 Leeuw 1958: 131.

306 Bremmer 1987: 80.

307 Ovidijus 1979: 413.

308 Onians 2000: 522.

309 Frazer 1995: 180.

310 Durkheim 1999: 185.

311 Левкиевская 2002: 164, 297, 497–498.

312 Гуря 1997: 286.

313 Гуря 1997: 357.

314 Гуря 1997: (310)–312.

prie gyvenamojo būsto pamačius driežą, vėlei linkima amžino atilsio³¹⁵.

Gudijoje gyvačių pavidalas kartais priiskiriamas tik „blogiesiems“ numirėliams: *Адна відзела ў сне, як была на тым свеце. На адной старане харошыя людзі, а на другой – як змеі* „Viena [moteris] matė sapne, kaip buvo aname pasaulyje. Vienoje pusėje geri žmonės, o kitoje – kaip gyvatės“³¹⁶. Polesėje taip pat manyta, kad mirusios raganos iš kapo išlenda driežų pavidalu³¹⁷.

Latvių mįslėje gyvatė prilyginama mirčiai: *Plikpauris debesīs, velnāķis upē, nāve mežā* „Plikakaktis danguje, valnakis upėje, m i r t i s miške“ = *Mēness, vēzis, čūska* „Mēnuo, vēžys, g y v a t ē“³¹⁸. Kartais gyvatės pavidalą įgaunanti ir žmogaus siela³¹⁹.

Lietuvoje (Rokiškio apylinkėse) tarpukariu užrašyta sakmė, pasak kurios, mirtį pasaulin atnešęs driežas:

Kitą kartą, labai seniai, Dievas paleido pas žmones kirmėlę pasakyti, kad jie niekada nemirs. Sraigė Dievo paklausė, bet ėjo labai tykiai, pakelėm dažnai pasilsėdama [...]. Po kiek laiko Dievas sumanė pasiųsti žmonėms driežą. Jis turėjo pasakyti, kad Dievas vėl pasakė, kad žmonės mirs. D r i e ž a s buvo greitesnis už kirmėlę, greitai nuėjo pas žmones ir pasakė, ką jam Dievas liepė. Pasakęs grįžo pas Dievą. Tuo metu kirmėlė pasiekė žmonių gyvenamas vietas rėkdama, kad jie niekada nemirsių. Bet

*jau buvo per vėlai. Taip ir atėjo m i r t i s į šitą pasaulį. Nuo to laiko žmonės nekenčia nei kirmėlės, nei driežo. Kirmėlės – kad buvo negreita, o driežo – kad atnešė negerą naujieną.*³²⁰

Driežo nešamą mirtį mena it vadina mieji tikėjimai, pavyzdžiui: *Jeigu driežlė įkanda žmogui į koją arba ranką, tai tos kūno dalys jam nudžiūsta* (Naujamiestis, Panevėžio r.); *Driežo negalima mušti, nes mušant jis apspjaudo žmogų nuodingu skystimu, ir visas žmogaus kūnas pradeda pūti. Tokio ligonio negalima išgydyti jokiais vaistais, ir jis tuoj miršta* (Šleikiškiai, Biržų r.); *Jei driežlė apspjauna žmogų, tai paspjautoji jo kūno dalis, pavyzdžiui., ranka arba koja, ima džiūti* (Raguvėlė, Panevėžio r.); *Jis nekanda, bet spjauna ant žmogaus ir, jei pataiko ant nuogo kūno, tai dažniausiai žmogus turi mirti* (Kurkliai, Anykščių ar Biržų r.); *Jei driežas prišlapina ant kojos, tai koja atpūsta* (Lietuvių mokslo draugijos rankraštynas)³²¹.

Kitąsyk ir pats slibinas – tai žudymą tęsianti žmogžudžio vėlė, kaip štai pasakoje: *Tas s m a k s yra buvęs smarka[u]ninks, kurs daug žmonių, gyvs būdams, nužavina, ale sava atlyginima nesula[u]ki. Dabar ir n u m i r ė s netur pakajaus, bet kasnakt daug vyrams šio vieto galvas nukert*³²². Kitoje pasakoje buvę raganiai vyras ir žmona po mirties pasirodo žalčių pora³²³. Žalčių pavidalu pasirodančios motinos nužudytų vaikų vėlės³²⁴.

315 Гуря 1997: 362.

316 НПБП I: 148, 156, Nr. 375=390.

317 Афанасьев 1995 III: 150.

318 AnLTM: 191, Nr. 2031.

319 ŠmLTT: 385, Nr. 6231.

320 LM III: 295; Racėnaitė 2011: 54.

321 Elisonas 1931: 175.

322 BsLP I: 161, Nr. 37.

323 BsLP I: 57–58, Nr. I.37.

324 TŽ I: 126; Elisonas 1935: 27.

Lietuvių tautosakininkai bei mitologai apibendrina vienbalsiai. Jonas Balys: „Žalčiai dažnai įsivaizduojami kaip vėl atgijusios prosenių vėlės.“³²⁵ Pasak Zenono Slaviūno, „žmogaus dvasia galinti priimti žalčio pavidalą“, taigi „žaltyje gyvenanti protėvio dvasia. Tai yra žinomas daugely tautų tikėjimas. Žaltys – protėvio dvasia“³²⁶. Pranė Dundulienė: „Lietuviai tikėjo, kad mirusio žmogaus vėlė dažniausiai pereina gyventi į žalčius, gyvates.“³²⁷ Nijolės Laurinkienės nuomone, „žaltys buvo įsivaizduojamas kaip sielos inkarnacija“³²⁸. Gyvatę tarp žmogaus sielos pavidalų pažymi Gintaras Beresnevičius³²⁹.

Atitinkamas mirties vaizdinys pasitelkiamas rašytojų. Salomėja Nėris gyvenimo pabaigoje su karčia ironija sako: *Aš nugalėjau ją – gyvatę mirtį*³³⁰.

O štai iš dalies jau cituotas Vinco Mykolaičio-Putino posmas:

*Skaudu, kad tave liūdesys vis kankina.
Jis nuodija širdį slapčia lyg a n g i s,
Atšaldo krūtinę, gyvybę m a r i n a
Ir ūkanom temdo šviesias mūs akis.*³³¹

Prie ūkanom temdomų akių savo ruožtu tiks pridurti V. Propo pastabą apie būdingą kovos su slibinu ypatybę: „Susidūrus su slibinu, herojaus tyko vienas pavojus – pavojus užmigti“, be to: „Netikras herojus užmiega, tikrasis herojus – niekada“³³²

325 Balys 1948 II: 71.

326 Slaviūnas 1997: 321; LM III: 29–30; Slaviūnas 2007: 301.

327 Dundulienė 1996: 150.

328 Laurinkienė 2004b: 72.

329 Beresnevičius 1995: 93.

330 Nėris 1984 II: 162.

331 Mykolaitis-Putinas 1989: 53.

332 Пропп 1998: 303.

(nors pastarasis teiginys reikalauja šiokių tokių išlygų). Iškalbingas šiuo atžvilgiu K. G. Jungo pateikiamas 1511 m. alcheminis piešinys, vaizduojantis slibino apniktą ir užgultą, prislėgtą miegantį žmogų³³³.

Tai mums eilinį sykį primena dvasinę nagrinėjamų vaizdinių prigimtį, kurios šiaip jau dera niekuomet nepamiršti: slibinas – tai sąmonės aptemimas, akmeniniais gniaužtais sukaustantis gyvą sielą, ideologijos staban sustingdantis gyvą mintį.

15. Užmušti angį-slibiną

Dėl aptartųjų savybių suprantamas yra raginimas ir net reikalavimas angį-slibiną užmušti (kaip ir varlę-rupūžę). Užmušti slibiną – kiekvieno su juo susidūrusio mitinio, pasakų bei legendų herojaus uždavinys, visuotinai³³⁴. O valstiečio buityje šį uždavinį atitinka pareiga užmušti sutiktą angį, gyvatę (net jeigu kartais tai papildomai motyvuojama krikščioniškai): *Todėl griekas yra, užtikus gyvatę, jos neužmušti* (Purpliai, Varėnos r.)³³⁵; *Sutikęs gyvatę, turi būtinai ją užmušti, jei to nepadarysi, tai papildysi didelę nuodėmę* (Panevėžys); *Jei kas, sutikęs gyvatę, jos neužmuša, tai tam devynias dienas nešviečia saulė* (Traupis, Anykščių r.); *Jei užmuši septynias gyvates, tai gausi dangaus karalystę* (Panevėžys)³³⁶. Prieškariu, pasak K. Ščesnulevičiaus: „Užmušti gyvatę skaitėsi nuopelnu prieš Dievą ir žmones. Piemuo, užmušęs gyvatę, tą dieną skaitomas didvyriu, o gyvatę radusį

333 Jung 1990: 375, pav. 35.

334 Žr. duomenų sąvadą ir apibendrinimą Witzel 2008: 263–283.

335 TŽ IV: 452, Nr. V.

336 Elisonas 1931: 108–109.

ir jos neužmušusių piemenį skaitė ablavuku (žiopliu).³³⁷ Tas pats, pasak Z. Slaviūno, pokariu: „Todėl jeigu užmuši žaltį – pašalinsi visas nelaimes iš savo namų (Panevėžys, Naujamiestis), apturėsi 500 dienų atlaidų (Raguvėlė)“³³⁸. Dar XXI pradžioje Jonišio (Molėtų r.) apylinkėse užrašyta: *Sako, reikia užmušti [gyvatę], tai Dievas atleidžia dvylika nuodėmių*, ir panašiai; Kapčiamiesčio apylinkėse (Lazdijų r.): *Jei gyvatę matai ir neužmuši, sako, griekas palaidus gyvatį. Sako, griekas, ba palaidai gyvatį*³³⁹. Kartu su gyvate reikia užmušti ir driežą. Tarpukariu užrašyta: *Driežą ar gyvatę pamačius reikia užmušti, nes jie saulę gadina* (Dzūkija)³⁴⁰.

Panašiai manyta latvių: „Kas užmuša gyvatę, tam atleidžiamos septynios nuodėmės.“³⁴¹

Gudijoje XIX a. pabaigoje M. Nikifarovskio rusiškai perpasakota: „Šildydamos saulėje ir gulėdamos paunksmėje gyvatės paprastai č i u l p i a ją, dėl to saulė vasarą tolydžio mažėja ir vėl atauga žiemą, kai gyvatės jos nemato. Suprantama, kad jeigu jų prisiveis *низмерный число* 'nesuskaičiuojama daugybė', tai saulė gali visai sunykti. Todėl kiekvienas žmogus privalo užmušti gyvatę, kur ir kada tik ją sutiktų“; „Už vieną užmuštą gyvatę Dievas atleidžia žmogui dvylika nuodėmių, o už dvylika per vieną dieną užmuštų gyvačių pačiam didžiausiam nusidėjėliui atleidžiamos visos nuodėmės“; „Kas pasigailės

sutiktos gyvatės ir tyčia jos neužmuš, tam tris dienas nešvies saulė“³⁴². Paskui dar XX a. pradžioje gudų Polesėje užrašyta: *Хто спаткае гадзіну да не заб'е яе, на таго сонейко сярдзіто* „Kas sutinka angį ir jos neužmuša, ant to saulelė pyksta“³⁴³.

„Rusijoje ir Bulgarijoje manoma, kad gyvatę (kaip ir kuri kitą roplį) užmušusiam žmogui Dievas atleidžia keturiasdešimt nuodėmių. Vakarų Polesėje sakoma: *Заб'еш ужа – Бох пять грехив простыть тобу* 'Užmuši žaltį – Dievas penkias nuodėmes tau atleis.'“³⁴⁴ Taip pat „bulgarai tiki, kad saulė džiaugiasi kiekviena užmušta gyvate, nes gyvatė esą iščiulpusi saulei vieną akį. Anot Bosnijoje užrašyto tikėjimo, saulė iš džiaugsmo sustojanti, kad pasižiūrėtų į užmuštą gyvatę“³⁴⁵.

„Sulig plačiai paplitusiu tikėjimu, pavasarį pirmąją pamatytą gyvatę dera užmušti. Moravų–slovakų pasienyje manoma, jog pamatęs gyvatę iki Jurginių (04.23) privalo ją užmušti, kitaip ji nusinešianti jo laimę bei sėkmę (*ujde so štěstím*). Analogiškas tikėjimas aptinkamas pietų slavuose: pamatytai iki šios dienos gyvatei nenuėjus galvos, jis sugelsianti tavo laimę, ir visus metus būsi nelaimingas“, arba „jeigu neužmuši pirmos tavo pamatytos pavasarį gyvatės, ji atims tau jėgą (Jaicės, Ezero rajonų Bosnijos musulmonai), atims pusę tavo jėgos (Bosnija ir Hercegovina)“, o „kas ją užmuš, tam visus metus seksis darbas (Grbalis, Serbija)“ ir pan.³⁴⁶ Taip pat „Dievui maloniu darbu

337 Ščesnulevičius 1938: 234.

338 Slaviūnas 1997: 324; LM III: 36; Slaviūnas 2007: 306; kartoja Dundulienė 1996: 94.

339 Balkutė 2003: 183 ir 2009: 219.

340 TŽ IV: 501; Elisonas 1931: 174.

341 Šmitas 2004: 189.

342 Никифоровский 1897: 199–200, Nr. 1542, 1543, 1551; žr. Гура 1997: 284.

343 Сержпутьоўскі 1998: 153, Nr. 1264.

344 Гура 1997: 281–282.

345 Гура 1997: 283.

346 Гура 1997: 335–336.

laikoma užmušti driežą. [...] Ypač Dievui maloniui ir sielai naudingui darbu [Bosnijoje ir Hercegovinoje] laikoma užmušti devynis žaliuosius driežus Jurginių dieną, nes tą dieną šv. Jurgis nugalabijęs slibiną.³⁴⁷

Išvada

Straipsnis priklauso plačiam ciklui, įvairiais atžvilgiais nagrinėjančiam sustabdytos, užtvenktos ir vėl paleistos lietus tėkmės vaizdinius, galiausiai menančius *su-tvėrimą* ir *iš-tvėrimą*, todėl jame nekelta tikslo apžvelgti visą angies-slibino mitologiją, aptarti visas šios mitinės būtybės ypatybes (viename straipsnyje tai išvis vargu ar būtų įmanoma). Čia nagrinėti tik tie mitiniai motyvai, kuriuose angis-slibinas tiesiogiai sulaiko, tvenkia, „išgeria“ vandenį (ar kitą tekantį skystį, pavyzdžiui, kraują), ir tie, kuriuos iš pirmųjų galima išvesti arba jais paaiškinti. Pažymėtina, kad visi jie kone sutampa su tais pačiais varlei-rupūžei būdingais mitiniais motyvais, tuo patvirtindami pačios tradicijos teigiamą angies-slibino kilmę iš varlės-rupūžės. Nors šie mitiniai motyvai toli gražu neišsemia visos daugialypės ir prieštaringos roplių mitologijos, panašu, kad vis dėlto sudaro jos šerdį ar kamieną, į kurį gali būti suvedamos daugelis jos šakų.

Nelietuviškų asmenvardžių rašyba

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев
 Arolodoras = Άπολλοδωρος, lo. Apollo-dōrus

Civjan, Tatjana = Татьяна Владимировна Цивьян
 Čiubinskis, Pavlas = Павло Платонович Чубинський, ru. Павел Платонович Чубинский
 Dalis, Vladimiras = Владимир Иванович Даль
 Diurkheimas, Emilis = Émile Durkheim
 Dryzulė, Rita = Rita Drizule
 Faustas, Johanas = Johann(es) Faustus
 Freizeris, Džeimsas Džordžas = James George Frazer
 Grimas, Jakobas = Jacob Grimm
 Grimas, Vilhelmas = Wilhelm Grimm
 Gura, Aleksandras = Александр Викторович Гуря
 Homeras (Homēras) = Ὅμηρος, lo. Homērus
 Ivanovas, Viačeslavas = Вячеслав Всеволодович Иванов, Vjačeslav V. Ivanov, ang. Vyacheslav V. Ivanov
 Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung
 Levkijevskaja, Jelena = Елена Евгеньевна Левкиевская
 Mačinskis, Dmitrijus = Дмитрий Алексеевич Мачинский
 Matjė, Milica = Милица Эдвиновна Матье
 Nikifarouskis, Mikalojus = bru. Мiкалай Якаўлевіч Нікіфароўскі, ru. Николай Яковлевич Никифоровский
 Ovidijus = Publius Ovidius Naso
 Potebnia, Aleksandras = ru. Александр Афанасьевич Потеня
 Propas, Vladimiras = Владимир Яковлевич Пропп
 Topogovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров

347 Гуря 1997: 362.

Literatūra ir šaltiniai

ALEW = *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*, Version 1.1. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukeyičūtė und Christiane Schiller. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 2019.

AnLTM = *Latviešu tautas miklas: Izlase*. Sastādījusi A. Ancelāne. Rīgā: Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1954.

ATU = *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004. (Nurodoma tipo numeris.)

Balys 1937 = Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Spaudai paruošė Dr. J. Balys. *Tautosakos darbai*, III. Kaunas, 1937.

Balys 1938 = Vilniaus krašto lietuvių tautosaka. Spaudai parengė Dr. J. Balys. *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.

Balys 1948 I–II = Jonas Balys. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, I–II. Tübingen: Patria, 1948.

Balys 1986 = Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.

Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

Balkutė 2003 = *Gyvatė lietuvių tautosakoje*. Parengė Rita Balkutė.

Tautosakos darbai, XIX (XXVI). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Balkutė 2009 = Žaltys lietuvių tautosakoje. Parengė Rita Balkutė. *Tautosakos darbai*, XXVII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

Beresnevičius 1990 = Gintaras Beresnevičius. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*. Vilnius: Taura, 1990.

Beresnevičius 1995 = Gintaras Beresnevičius. Sielos fenomenologijos įvadas. *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, I. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995.

BkEDG = *Etymological Dictionary of Greek*, by Robert Beekes with the assistance of Lucian van Beek, I–II. Leiden–Boston: Brill, 2010 (puslapių numeravimas ištinis).

Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.

Bremmer 1987 = Jan Bremmer. *The Early Greek Concept of the Soul*. Princeton: Princeton University Press, 1987.

BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

BRMŠR = *Baltų religijos ir mitologijos reliktai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.): Šaltinių rinkinys*. Sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, 2016.

BrnP I = *Antano Baranausko pasakos*, I: *Vėtros sūnus: surinktos šiaurės rytų Lietuvoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 1999.

BrnP II = *Antano Baranausko pasakos*, II: *Tamsos karalienė: Surinktos vidurio Lietuvoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2008.

Brückner 1927 = Aleksander Brückner. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1998 (Kraków, 1927).

BsJK = *Juodoji knyga*. Surinko Jonas Basana-

vičius. Parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

BsLP I–II = *Lietuviškos pasakos*, I–II. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 2001–2003.

BsLP I–IV = *Lietuviškos pasakos įvairios*, I–IV. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1993–1998.

BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

BsV = *Iš gyvenimo vėlių bei vėlinių*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

BūgaR II = Kazimieras Būga. *Rinktiniai raštai*, II. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.

Campbell 1974 = Joseph Campbell. *The Mythic Image*. New York: MJF Books, 1974.

Coomaraswamy 1997 = Ananda K. Coomaraswamy. *The Door in the Sky: Coomaraswamy on Myth and Meaning*. Selected and with a preface by Rama P. Coomaraswamy. Princeton:

- Princeton University Press, 1997.
- Corbin 1990 = Henry Corbin. *Spiritual Body and Celestial Earth: From Mazdean Iran to Shi'ite Iran*. London–Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Derksen 2008 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.
- DkR I = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Sudarė V. Merkys. Vilnius: Vaga, 1976.
- Drizule 1988 = Rīta Drizule. Dieva un Velna mitoloģiskie personificējumi latviešu folklorā. *Pasaules skatījuma poētiskā atveide folklorā*. Rīga: Zinātne, 1988.
- Dundulienė 1996 = Pranė Dundulienė. *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir daileje*. Vilnius: Mintis, 1996.
- Durkheim 1999 = Émile Durkheim. *Elementarios religinio gyvenimo formos: Toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999.
- DvSP = *Senelių pasakos*. Užrašė Jurgis Dovydas, paruošė Norbertas Vėlus. Vilnius: Vaga, 1972.
- EBD = *The Ancient Egyptian Book of the Dead*. Translated by Raymond O. Faulkner. London: British Museum Press, 1993.
- Eliade 1977 = Mircea Eliade. *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco–New York–etc.: Harper & Row, 1977.
- Eliade 1989 = Mircea Eliade. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. London: Penguin Books–Arcana, 1989.
- Eliade 1997 = Mircea Eliade. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Vilnius: Mintis, 1997.
- EliadeHR I = Mircea Eliade. *A History of Religious Ideas, I: From the Stone Age to the Eleusinian Mysteries*. Chicago: The University of Chicago Press, 1978.
- Elisonas 1931 = Jurgis Elisonas. Mūsų krašto ropliai (*reptilia*) lietuvių folkloro šviesoje. *Mūsų tautosaka*, III. Kaunas, 1931.
- Elisonas 1935 = Jurgis Elisonas. Dievas Senelis: Pasakos apie negyvosios gamtos kūnų, augalų ir gyvulių atsiradimą ir taip pat apie Dievą Senelį, kuris kitą kartą po žemę vaikščiojo ir žmones gyvenimo mokė. *Mūsų tautosaka*, IX. Red. prof. V. Krėvė–Mickėvičius. Kaunas, 1935.
- EMK = *Egipto mirusiųjų knyga*. Vertimas į lietuvių kalbą, įžanga ir priedas Algjo Uždavinio. Kaunas: Ramduva, 2003.
- ER = *Encyclopedia of Religion*, I–XIV. Second edition, editor in chief Lindsay Jones. New York etc.: Thomson Gale, 2005 (puslapių numeravimas ištinis).
- Faustas 2006 = *Daktaro Johano Fausto, garsiojo burtininko ir juodojo mago, istorija*. Vertė Lietuvis Citavičiūtė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- Frazer 1995 = Sir James George Frazer. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Abridged edition. London: Papermac, 1995 (1922).
- FrGEW I–II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960–1970.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištinis.)
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- GB = *The Gnostic Bible*. Edited by Willis Barnstone and Marvin Meyer. Boston & London: Shambhala, 2003.
- Gimbutienė 1970 = Marija Gimbutienė. *Velnio istorija*. *Metmenys*, t. 20, 1970.
- GP = *Gervėčių pasakos*. Parengė Adelė Seselskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- GrimaiVNP III = Broliai Grimai. *Vaikų ir namų pasakos*, III. Vertė Adomas Druktenis. Vilnius: Alma littera, 2000.
- Homeras 1962 = Homeras. *Iliada*. Redagavo Antanas Dambrauskas. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962.
- Homeras 2016 = *Homėriniai himnai*. Iš senosios graikų k. vertė Audronė Kudulytė-Kairienė. Vilnius: Aidai, 2016.
- Ivanov, Toporov 1973 = V. V. Ivanov, V. N. Toporov. A Comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root *vel-. *Baltistica*, IX (1). Vilnius: Mintis, 1973.
- Ivanovas, Toporovas 2006 = Viačeslavas Ivanovas, Vladimiras Toporovas. Mitologiniai vietovardžiai kaip slavų etnogenėzės bei seniausios istorijos rekonstrukcijos šaltinis. // *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 6.
- Jasiūnaitė 2007 = Birutė Jasiūnaitė. Žemaičių formuliniai keiksmai: Žemaitiškų keiksmų tekstai. *Tautosakos darbai*, XXXIV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Johanson 2009 = Kristiina Johanson. The Changing Meaning of

- 'Thunderbolts'. *Folklore: Electronic Journal or Folklore*, t. 42. Estonian institute of Folklore, 2009. Prieiga: <<http://www.folklore.ee/folklore/vol42/johanson.pdf>>.
- Jonas 2001 = Hans Jonas. *The Gnostic Religion: The Message of the Alien God and the Beginnings of Christianity*. Boston: Beacon Press, 2001.
- Jung 1990 = Carl Gustav Jung. *Symbols of Transformation: An Analysis or the Prelude to a Case of Schizophrenia*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Kašarauskis 1937 = Tautosaka ir Kossarzewskio „Lituanikos“. [Parengė Jonas Balys.] *Tautosakos darbai*, III. Kaunas, 1937.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- KorėM = *Korėjos mitai*. Iš korėjiečių kalbos vertė Dzinseok Seo. Vilnius: Mintis, 2007.
- LaPDŽ = *Latvių pasakos: Deimanto žirgas*. Iš latvių kalbos vertė Vytautas Martišius. Vilnius: Vaga, 1979.
- Laurinkienė 1994 = Nijolė Laurinkienė. Pasakų apie herojaus kovą su slibinu sąsajos su mitu. // *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 5.
- Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- Laurinkienė 2004a = Nijolė Laurinkienė. Vaivorykštė lietuvių žodinėje tradicijoje. *Tautosakos darbai*, XX (XXVII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- Laurinkienė 2004b = Nijolė Laurinkienė. Gyvatės ryšys su gyvybe ir jos atsiradimu. *Tautosakos darbai*, XXI (XXVI–II). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- Lebedys 1976 = Jurgis Lebedys. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*. Vilnius: Mokslas, 1976.
- Leeuw 1958 = Gerardus van der Leeuw. Primordial Time and Final Time. *Papers from the Eranos Yearbooks*, III: *Man and Time*. Edited by Joseph Campbell. London: Routledge & Kegan Paul, 1958.
- LKL II = *Lydos krašto lietuviai*, II. Redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LM I = *Lietuvių mitologija*, I. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.
- LM III = *Lietuvių mitologija*, III. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius. Vilnius: Mintis, 2004.
- Lurker 1995 = Manfred Lurker. *An Illustrated Dictionary of the Gods and Symbols of Ancient Egypt*. London: Thames and Hudson, 1995.
- Malandra 1983 = William W. Malandra. *An Introduction to Ancient Iranian Religion: Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- McKenzie 1995 = John Lawrence McKenzie, S. J. *Dictionary of the Bible*. New York: Touchstone Book, 1995.
- ME II = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
- Mykolaitis-Putinas 1989 = Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, I: *Poezija*. Vilnius: Vaga, 1989.
- Mykolaitis-Putinas 1990 = Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, II: *Poezija*. Vilnius: Vaga, 1990.
- MrhEWA I–II = Manfred Mayrhofer. *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1992–1996.
- MrhKEWA I–III = Manfred Mayrhofer. *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, I–III. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1956–1976.
- MT I = *Mūsų tautosaka*, I. Red. prof. Krėvė-Mickevičius. Kaunas, 1930.
- Nėris 1984 I–II = Salomėja Nėris. *Raštai*, I: *Poezija 1920–1940*; II: *Poezija 1940–1945*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Onians 2000 = Richard Broxton Onians. *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate: New Interpretation of Greek, Roman and kindred evidence also of some basic Jewish and Christian beliefs*. UK: Cambridge University Press, 2000.
- Ovidijus 1979 = Ovidijus. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
- PE = *Poetinė Eda*. Iš senosios islandų kalbos vertė Aurelijus Vijūnas. Vilnius: Aidai, 2009.
- Racėnaitė 2011 = Radvilė Racėnaitė. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. *Stabas*: žodžio kilmė ir prasmės atmainos. *Būdas*, 2022, Nr. 3.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Stabo* akmuo ir akmuo *stabas*. *Būdas*, 2022, Nr. 5.

- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Akmuo – velnio ir akmuo – velnias. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2023, t. 11, Nr. 1.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Perkūno žirgas ir Pegasas: Lyginamasis (komparatyvinis) tyrimas. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2023, t. 11, Nr. 2.
- Razauskas 2023c = Dainius Razauskas. Iš (po) uolos pasilieja versmė. *Būdas*, 2023, Nr. 6.
- Razauskas 2023d = Dainius Razauskas. Stovintis vanduo – velnio. *Senovės baltų kultūra*, XI: *Iš praeities šaknių*. Sudarytoja Elvyra Ušačiavaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2023.
- Razauskas 2023e = Dainius Razauskas. Užtvenkta tėkmė: Mitinio įvaizdžio dvasinė prasmė. *Būdas*, 2023, Nr. 2.
- Razauskas 2024a = Dainius Razauskas. Varlė-rupūžė, tvenkianti vandenį: Mitinis vaizdinys ir jo šakos. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2024, t. 12, Nr. 1.
- Razauskas 2024b = Dainius Razauskas. Dangaus akmenys, uolos ir kalnai. *Būdas*, 2024, Nr. 6.
- Razauskas 2024c = Dainius Razauskas. Perkūnui trenkus iš (po) uolos pasilieja. *Būdas*, 2024, Nr. 1.
- RSPS = *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1981.
- RuLKŽ I = *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, I: A–Ū. Sudarė Ch. Lemchenas. Vilnius: Mokslas, 1982.
- Sauka 1970 = Donatas Sauka. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga, 1970.
- Sčesnulevičius 1938 = K. Sčesnulevičius. Kaimo piemenys ir ganymas Valkininkų apylinkėje (Vilniaus krašte). *Gimtai kraštai*. Šiauliai, 1938, Nr. 1–2 (17–18).
- Slaviūnas 1997 = Zenonas Slaviūnas. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. *Tautosakos darbai*, VI–VII (XIII–XIV). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- Slaviūnas 2007 = Zenonas Slaviūnas. *Raštai*, II. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
- SIŠLP = *Šiaurės Lietuvos pasakos*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1974.
- SIŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.
- SP I = *Stebuklinės pasakos*. I. Sudarė ir parengė Jūratė Šlekonytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Spence 1998 = Lewis Spence. *Myths and Legends of Egypt*. London: Senate, 1998 (1915).
- SRP = *Pasaulinės literatūros biblioteka: Senovės Rytų poezija*. Vilnius: Vaga, 1991.
- StrBV = Kārlis Straubergs. *Latviešu bujami vārdi*, I–II. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939–1941. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- Šlekonytė 1998 = Jūratė Šlekonytė. Akmens funkcijos tautosakoje. *Darbai ir dienos*, t. 6 (15). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla 1998.
- Šmitas 2004 = Pēteris Šmitas. *Latvių mitoloģija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠmLPT XIII = *Latviešu pasakas un teikas*, XIII. Pēc Anša Lercha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits. Rīgā: Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums, 1936.
- ŠmLTT = *Latviešu tautas ticējumi*, I–II. Sakrājis un sakārtojais Prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940–1941. (Puslapių ir tekstų numeravimas ištisinis.)
- ŠvR 1998 = *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*. Senąjį Testamentą vertė iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, pratarinę, įvadus ir ST sąvokų žodyną bei paaiškiniimus parašė prel. prof. Antanas Rubšys; Naująjį Testamentą vertė iš graikų kalbos, įvadus ir NT sąvokų žodyną parašė kun. Česlovas Kavaliauskas. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998.
- TSF = *A Treasury of Slovenian Folklore: 101 Folk Tales from Slovenia*. Monika Kropelj, Zmago Šmitek, Roberto Dapit. Radovljica: Didakta, 2010.
- TŽ I = *Tauta ir žodis*, I. Red. prof. V. Krėvė-Micėvičius. Kaunas, 1923.
- TŽŽ = *Tarptautinių žodžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Kvietkauskas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Uždavinys 2005 = Algis Uždavinys. *Hermio Trismegisto išminties kelias. Hermetinis rinkinys*. Vilnius: Sophia, 2005.
- Vaičaitis 1975 = Pranas Vaičaitis. *Lėkite, dainos*. Vilnius: Vaga, 1975.
- Vaitkevičienė 1996 = Daiva Vaitkevičienė. Susitikimas su vandenimis: Sakralinės sūtiarties požymiai. *Lituanistica*. Vilnius: Academia, 1996, Nr. 4(28).
- Vaitkevičienė 2018 = Daiva Vaitkevičienė. Šventasis sambūvis:

- laukiniai gyvūnai žemdirbio sodyboje. *Tautosakos darbai*, LVI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018.
- Vaižgantas R I, III = Vaižgantas. *Raštai*, I: *Vaiždai ir vaiždeliai*; III: *Dėdės ir dėdienės. Nebylys. Žemaičių Robinzonas. Šeimos vėžiai*. Vilnius: Pradai, 1994, 1995.
- Watkins 1995 = Calvert Watkins. *How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics*. New York–Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Vėlius 1987 = Norbertas Vėlius. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.
- West 2007 = Martin Litchfield West. *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Vydūnas 1991 = Vydūnas. *Raštai*, II. Vilnius: Mintis, 1991.
- Witzel 2008 = Michael Witzel. *Slaying the dragon across Eurasia. In Hot Pursuit of Language and Prehistory: Essays in the fields of anthropology in honour of Harold Crane Fleming*. Edited by John D. Bengtson. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008.
- VIAMŽ = Aleksandra Veličkienė. *Antikos mito-*
- logijos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1996.
- VILD = *Laumių dovanos: Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1979.
- VrAEW = Jan de Vries. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: E. J. Brill, 1962.
- VsLKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė Klementina Birutė Vosylytė. Vilnius: Mokslas, 1985.
- VsPŽ = Klementina Vosylytė. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- VtLU = *Lietuvių užkalbėjimai: gydomo formulės*. Parengė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Zaehner 2003 = Robert Charles Zaehner. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. London–New York: Phoenix, 2003.
- Zavjalova 2000 = Marija Zavjalova. *Kovos su ligomis samprata lietuvių ir baltarusių užkalbėjimuose*. *Liaudies kultūra*, 2000, Nr. 4.
- ZnRS I = Zigmąs Zinkevičius. *Rinktiniai straipsniai*, I: Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002.
- ŽPP = E. Ramanauskaitė. *Žemaičių patarlės ir*
- priežodžiai. Gimtasis kraštas*. Šiauliai, 1944 (Vilnius, 1996), Nr. 32.
- Авеста 1998 = *Авеста в русских переводах (1861–1996)*. Составление, общая редакция, примечания и справочный раздел И. В. Рака. Санкт Петербург: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- Агапкина 1999 = Татьяна Алексеевна Агапкина. *Вещ, образ, символ: колокола и колокольный звон в традиционной культуре славян. Мир звучащий и молчаливый: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян*. Москва: Индрик, 1999.
- Афанасьев 1995 I–III = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I–III. Москва: Современный писатель, 1995.
- АФНРС I–III = *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*, I–III. Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа. Москва, 1958. (Pasakų numeravimas ištinis.)
- Бойс 2003 = Мэри Бойс. *Зороастрийцы:*
- верования и обычаи*. Санкт-Петербург: Азбука-классика–Петербургское Востоковедение, 2003.
- Войтович 2005 = Валерий Войтович. *Українська міфологія*. Київ: Либідь, 2005.
- ВЭС = *Восточнославянский этнолингвистический сборник: Материалы и исследования*. Москва: Индрик, 2001.
- Грейвс 1999 I–II = Роберт Грейвс. *Мифы древней Греции*, I–II. Под редакцией и с предисловием А. Тахо-Годи. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Гура 1997 = Александр Викторович Гура. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
- ГТ = *Гермес Трисмегист и герметическая традиция Востока и Запада*. Составление, комментарии, переводы К. Богутского. Киев: Ирис–Москва: Алетея, 2001.
- ДальПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- ДальТС I–IV = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV. Москва:

- Русский язык, 1981–1982 (1863–1866).
- ДГРС = *Древнегреческо-русский словарь*, I–II. Составил И. Х. Дворецкий. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. (Puslapių numeravimas išsisinis.)
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- ЗТ = *Зороастрийские тексты: Суждения духа разума (Дадестан-и меног-и храд), Сотворение основы (Бундахшин) и другие тексты*. Издание подготовлено О. М. Чунаковой. Москва: Восточная литература, 1997.
- Иванов, Топоров 1970 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. К семиотическому анализу мифа и ритуала (на белорусском материале). *Sign, Language, Culture*. Eds. A. J. Greimas, r. Jacobson et al. The Hague–Paris: Mouton, 1970.
- Иванов, Топоров 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.
- Иванов, Топоров 1976 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. Мифологические географические названия как источник для реконструкции этногенеза и древнейшей истории славян. *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев: Методология и историография*. Москва: Наука, 1976.
- Левкиевская 1993 = Елена Евгеньевна Левкиевская. Мифологические имена-апотропеи в Карпатском ареале. *Балканские чтения, II: Символический язык традиционной культуры*. Москва: Институт славяноведения и балканистики, 1993.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель–Аст, 2002.
- ЛіП = *Беларуская народная творчасць: Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск:
- Беларуская навука, 2005.
- ЛтП = *Українська народна творчість: Легенди та перекази*. Упорядкування та примітки А. Ю. Іоаніді. Київ: Наукова думка, 1985.
- Матъе 1996 = Милица Эдвиновна Матъе. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва: Восточная литература, 1996.
- Мачинский 1981 = Дмитрий Алексеевич Мачинский. «Дунай» русского фольклора на фоне восточнославянской истории и мифологии. *Русский север: Проблемы этнографии и фольклора*. Ленинград: Наука, 1981.
- МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия, I–II*. Главный редактор А. С. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
- НБ = «Народная Библия»: *Восточнославянские этиологические легенды*. Составление и комментарии О. В. Беловой. Москва: Индрик, 2004.
- Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Собрал в
- Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897. (Gudų medžiaga čia pateikta rusiškai.)
- НПБП II = *Полацкі этнаграфічны зборнік*, вып. 2: *Народная проза беларусаў Падзвіння*, II. Укладальнік У. А. Лобач. Наваполацк: Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, 2011.
- Померанцева 1975 = Эрна Васильевна Померанцева. *Мифологические персонажи в русском фольклоре*. Москва: Наука, 1975.
- Потебня 2000 = Александр Афанасьевич Потебня. *Символ и миф в народной культуре: Собрание трудов*. Москва: Лабиринт, 2000.
- Пропп 1998 = Владимир Яковлевич Пропп. *Собрание трудов: Морфология (волиебной) сказки* [с. 5–11]; *Исторические корни волиебной сказки* [с. 112–436]. Москва: Лабиринт, 1998.
- ПЭЛС = *Полесский этнолингвистический сборник: материалы и исследования*. Москва: Наука, 1983.
- Разаускас 2006 = Дайнос Разаускас. Символика рыбы, связанная с нижним миром и смертью, в балто-

славянской традиции. *Балто-славянские исследования*, XVII. Москва: Индрик, 2006.

Рак 1998 = Иван Вадимович Рак. *Мифы древнего и раннесредневекового Ирана*. Москва: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.

РНПЭ = *Русская народная поэзия: Эпическая поэзия*. Составление, подготовка текста и др. В. Путилова. Ленинград: Художественная литература, 1984.

Романов 1891 = *Белорусский сборник*, IV: *Сказки космогонические и культурные*. Собрал Е. Р. Романов. Витебск, 1891.

РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.

РЭСЛ = *У истоков мира: Русские этиологические сказки и легенды*. Составление и комментарии О. В. Беловой, Г. И. Кабаковой. Москва: Форум–Неолит, 2014.

Салмин 1989 = Антон Кириллович Салмин. *Сказка, обряд, действительность: Историко-типологическое изучение чувашского*

текста. Чебоксары: Чувашское книжное издательство, 1989.

СБ = *Средневековый bestiарий*, хранящийся в Государственной Публичной библиотеке им. М. Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде (Лат. Q.v.V.I). Автор статьи и комментарии Ксения Муратова. Москва, 1984.

Свешникова, Цивьян 1973 = Татьяна Николаевна Свешникова, Татьяна Владимировна Цивьян. К исследованию семантики балканских фольклорных текстов: Румынские тексты о персонифицированных днях недели. *Структурно-типологические исследования в области грамматики славянских языков*. Москва: Наука, 1973.

СД II = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, II. Под редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1999.

Сержпудоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпудоўскі. *Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 (1930).

Сержпудоўскі 1999 = Аляксандр Казіміравіч Сержпудоўскі. *Казкі і адпавяданні беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1999 (1911).

Тайлор 1989 = Эдуард Бернетт Тайлор. *Первобытная культура*. Москва: Издательство политической литературы, 1989.

Толстой 2003 = Никита Ильич Толстой. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003.

Топоров 1998 = Владимир Николаевич Топоров. *Предистория литературы у славян: опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.

Успенский 1982 = Борис Андреевич Успенский. *Филологические разыскания в области славянских древностей: Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*. Москва: Изд-во Московского государственного университета, 1982.

Фрэзер 1985 = Джеймс Джордж Фрэзер. *Фольклор в Ветхом Завете*. Москва: Издательство политической литературы, 1985.

ФсЭСРЯ I–IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, I–IV. Перевод

с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.

Цивьян 1977 = Татьяна Владимировна Цивьян. Балканские дополнения к последним исследованиям индоевропейского мифа о громовержце. *Балканский лингвистический сборник*. Москва: Наука, 1977.

ЧбнМИ I = *Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край: Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским*, I: *Верования и суеверия*. Санкт-Петербург, 1872.

ЧрИЭС I–II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, I–II. Москва: Русский язык, 1999.